

TIP YAZMALARINDA YER ALAN MADENCİLİK VE MİNERAL TERİMLERİ

Yrd. Doç. Dr. Feyza TOKAT*

ÖZ: Tıp yazmaları, sadece tıp tarihine ve diline ışık tutacak bilgilerle sınırlı değildir. Bu eserlerde tıp tarihi ve tıp dili ile birlikte, farklı bilim dallarının tarihi ile ilgili söz varlığını tespit etmek mümkündür. Dolayısıyla tıp yazmalarının mümkün olduğu kadar incelenmesi ve söz varlığının ortaya konması önem taşımaktadır. XV.-XVII. yüzyıllar arasında yazılmış telif, tercüme veya derleme Türkçe tıp yazmalarında hastalıkların teşhisinin yanı sıra, tedavi yöntemleri ve ilaç yapımı da anlatılmaktadır. Bu sebeple tıp yazmaları ilaç yapımında kullanılan eczacılık, kimya, botanik, zooloji, madencilik gibi bilim dallarına ait terimleri de içerir. Bu çalışmada XV.-XVII. yüzyıllar arasında yazılmış altı tıp yazmasında bulunan madencilik ve mineral terimleri tespit edilmiş, maden ve minerallerle ilgili söz varlığı, dönemin madencilik ve mineral terimleri açısından Türkçenin durumu, hangi dillerden etkilendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada 554 madencilik terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerden Türkçe olan 51'inin standart Türkiye Türkçesinde ve ağızlarında varlığını hâlâ sürdürdükleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tıp yazması, madencilik terimleri, mineral terimleri, söz varlığı

Mining and Mineral Terms in Medical Manuscripts

ABSTRACT: Medical manuscripts are not limited to information that will only shed light on the history and language of medical history. In these works, in conjunction with the history and language of medicine, it is possible to detect the vocabulary related to the history of different branches of science. Therefore, investigation of medical manuscripts as far as possible and revealing the vocabulary is important. In copyright, translation or compilation Turkish medical manuscripts written between

* Pamukkale Üni. Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Böl. ftokat@pau.edu.tr

XV.-XVII. centuries, as well as the diagnosis of diseases, treatment methods and medicine production are also described. Therefore, medical manuscripts also include terms of scientific disciplines that are used in making medicine such as mining, pharmacy, chemistry, botany, zoology. In this study, mining and mineral terms in five medical manuscript written between XV.-XVII. centuries have been identified, the vocabulary about mining and minerals, the condition of Turkish in terms of related period's mining and mineral terms and the influenced languages are tried to be revealed. In this study, 554 mining terms have been identified. The fifty-one of these terms that are Turkish are seen to have equivalent counterparts in standard Turkey Turkish and dialects.

Key Words: Medical manuscripts, mining terms, mineral terms, vocabulary

GİRİŞ

Tıp yazmaları, sadece tıp tarihine ve diline ışık tutacak bilgilerle sınırlı değildir. Bu eserlerde tıp tarihi ve tıp dili ile birlikte, farklı bilim dallarının tarihi ile söz varlığını tespit etmek mümkündür. Dolayısıyla tıp yazmalarının mümkün olduğu kadar incelenmesi, dil özelliklerinin tespit edilmesi ve söz varlığının ortaya konması önem taşımaktadır. XV.- XVII. yüzyıllar arasında yazılmış telif, tercüme veya derleme Türkçe tıp yazmalarında hastalıkların teşhisinin yanı sıra, tedavi yöntemleri ve ilaç yapımı da anlatılmaktadır. Bu sebeple tıp yazmaları ilaç yapımında kullanılan eczacılık, kimya, botanik, zooloji, madencilik gibi bilim dallarına ait terimleri de içerir. Türkçe tıp yazmaları üzerine yapılan çalışmalar genellikle tıp terimleri (Kahya 1978; Önler 1989; Türkmen 2006; Doğan 2009b; Gümüştam 2009b; Güven 2009); bitki isimleri (Önler 1987, 1988, 2004; Küçüker 2010; Gürlek 2011; Demirli 2012) ve ağırlık ölçüleri (Gümüştam 2012) üzerine yoğunlaşmıştır. Oysa tıp yazmalarında tavsiye edilen geleneksel tedavi yöntemlerinde bitkisel ve hayvansal ürünlerin yanında birçok cevher, maden, taş ve mineral de ilaç yapımında kullanılmakta ve bu maddelerin ismi yazmalarda sıkça geçmektedir. Bu sebeple tıp yazmaları madencilik ve mineral terimleri bakımından Türk dili araştırmacıları için zengin birer kaynak niteliğindedir.

Genel olarak Osmanlıca madencilik terimleri, özel olarak da tıp yazmalarındaki Osmanlıca madencilik ve mineral terimleri konusunda bugüne kadar çok az sayıda araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalarda sadece değerli taşlarla ilgili terimler derlenmiş (Argunşah 1990; Kutlar 2005), bütünüyle madenler üzerinde durulmamıştır. Başka bir çalışmada ise Tertîb-i Mu'âlece'deki madencilik terimlerinin eczacılık terimleri ile ilişkisi değerlendirilmiştir (Gümüştam 2010).

Bu çalışmada, XV.- XVII. yüzyıllar arasında Osmanlı sahasında yazılmış altı ayrı telif, tercüme veya derleme Türkçe tıp yazmasında bulunan madencilik ve mineral terimleri varak ve satır numarası ile tespit edilmiş, madencilik ve mineral terimleri ile ilgili söz varlığı, dönemin madencilik ve mineral terimleri açısından Türkçenin durumu, hangi dillerden etkilendiği ortaya konulmuştur. Böylece söz konusu terimlerin eş anlamlılık durumları ile, hangisinin ödünçleme olduğu, hangisinin Türkçe karşılığı ile kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda farklı dillere ait kelimeler/terimler ihtiva eden tıp yazmaları üzerine yapılan bu tür çalışmalar, madencilik ve mineral tarihini araştıran uzmanlara da faydalı olması bakımından önemlidir.

Veri Toplama ve İnceleme Yöntemi

İncelemede XV.-XVII. yüzyıllar arasında Osmanlı sahasında yazılan, dönemin tıp anlayışını ve dil özelliklerini yansıtan ve üzerinde doktora çalışması yapılan altı farklı Türkçe tıp yazmasındaki madencilik terimleri tespit edilmiştir. Bu terimler tespit edilirken “*Dictionary of Mining, Mineral, and Related Terms*” (Thrush 1996) ve “*Resimli Maden Terimleri Sözlüğü*” (Öcal vd.1999)nden yararlanılmıştır. Tespit edilen bu madencilik ve mineral terimlerinin kökenleri belirtmeye çalışılmış ve anlamları verilmiştir. Madde başı kelimelerin farklı dillerden alınmış eş anlamlıları varsa (*krş.*) kısaltması ile diğer madde başlarına göndermeler yapılmıştır. İncelenen eserler şunlardır:

Tertîb-i Mu'âlece (TM): XV. yüzyıl tıp eserlerinden olan Tertîb-i Mu'âlece, müellifi kesin olarak bilinmeyen yarı telif yarı derleme mensur biçimde yazılmış bir tıp kitabıdır. Eser, Gürkan Gümüşatam tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır (Gümüşatam 2009a).

Terçeme-i Akrahâdîn (TA): 1454 yılında Cürçânî'ye ait Zahîre-i Harzemşâhî adlı eserin akrahâdîn bölümüne Sabuncuoğlu Şerefeddin tarafından iki bölüm daha eklenerek meydana getirilmiş bir eserdir. Eserin hem tıp ve bilim tarihi üzerine (Süveren 1991) hem de dil özellikleri üzerine (Doğan 2009a) doktora çalışması yapılmıştır.

Mürşid (M): Muhammed bin Mahmud Şirvânî tarafından 1438 yılında yazılmış olan eser, göz hastalıklarıyla ilgilidir. Eser, göz hastalıkları konusunda Osmanlı tıbbının en kapsamlı kitabı olarak kabul edilir. (Bayat ve Okumuş 2004)

Alâim-i Cerrâhîn (AC): Mora seferi sırasında Moson isimli kalede bulunan Çindâr adlı Yunanca/Süryanîce cerrahî kitabının cerrah İbrahim bin Abdullah tarafından 1505 tarihinde Alâim-i Cerrâhîn adıyla çevirisi-

dir. Ateşli silah yaralarından ve frengiden ilk defa söz eden kitap olarak bilinen eserin Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa bölümünde 568'de kayıtlı olan nüshası üzerinde doktora çalışması yapılmıştır (Gürlek 2011).

Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ (LME): Lârendevî Siyâhî tarafından 1615 yılında kaleme alınmış bir tıp sözlüğüdür. Eserde, Arapça, Farsça, Grekçe, Hintçe, Süryanice, Ermenice, İbranice şifalı bitki ve bitki köklerinin, şifalı taşlar ve killerin, çeşitli hayvan adlarının, birçok cevherin, terkiplerin, macunların ve birçok tıbbî terimin Türkçe karşılıkları verilmiştir (Murad 2009).

Tuhfetü'l-Erîbi'n-Nâfia li'r-Rûhânî ve't-Tabîb (TEN): Sultan IV. Mehmet devri tarihçilerinden Hezârfen Hüseyin Efendi tarafından XVII. yüzyılda kaleme alınmış tıbbî bir eserdir. Bosna Hersek Gazi Hüseyin Kütüphanesi R.986'da kayıtlı olan nüshası üzerinde çalışılmıştır (Tokat 2012).

Tıp Yazmalarında Yer Alan Madencilik ve Mineral Terimleri

Yukarıda zikredilen eserlerde tespit edebildiğimiz maden ve mineral isimleri, alfabetik sıra ile aşağıda gösterilmiştir:

A

abâr: <Ar. Kurşun. krş. el-âhnek, kurşun, reşâş, şırfân, sürb, üsrüb. (TEN19b/19)

abâr-ı muhrîk: <Ar.+Ar. Yanmış kurşun. krş. reşâş-i muhrîk. (M 148a/3)

abgîne: <Far. Sırça, cam. krş. sırça, zücâc. (TA 19a/16)

abık: <Ar. Cıva. krş. °aynü'l-hayât, elfiya, el-ğayz, el-ğurâd, el-lebenü'l-hamel, ez-zemümü'l-hayy, en-nâfilü't-târ, en-nürü'z-zevârûk, er-rûhânî, er-ravğ, ğıbâ, jîve, zîbak. (LME 5a/3)

abkar: <Ar. Güherçile, bir cins tuz. (LME 7a/7)

ağber: <Ar. Zırnık, arsenik. krş. rehîc, sıçan otı, zernîh. (LME 5b/17)

ağcâr: <Ar. Taşlar. (TA 272/6)

âhek: <Far. Kireç. krş. caşş, kils, kirec, nüre. (TA 128b/4, LME 2b/14)

âhen: <Far. Demir. krş. demür, hadîd. (TEN 44a/7, LME 2b/3)

āhen-keş: <Far. Mıknatıs taşı, demirçeken. *krş.* āhen-rübā, mıknāfīs, seng-i āhen-rübā. (LME 4b/8)

āhen-rübā: <Far. Mıknatıs taşı, demirçeken. *krş.* āhen-keş, mıknāfīs, seng-i āhen-rübā. (LME 3a/17)

°aķık: <Ar. Kalseduan kuvarsının bir türü olan, yüzük taşı, mühür vb. yapmakta kullanılan, türlü renklerde, yarı saydam, parlak ve değerli bir taş.(TA 42a/17)

altın iklimiyası: <T.+Gr. Altının eritilmesi sırasında oluşan cürufa verilen isim. (TA 259a/7, M 232b/12, AC 84b/6)

altun: <T. Atom sayısı 79, atom ağırlığı 196,9 olan, 1064 °C'de eriyen, kolay işlenen, yüksek değerli, paslanmaz element, zer. *krş.* zer, zeheb. (TEN 8a/18, LME 5a/10, TA 34b/5, AC 4b/9)

altun toprak: <T.+T. 1.Toz hâlinde altın, altın tozu. *krş.* tibr, zer-i surh. 2.Altın külçesi. (LME 26b/9)

ameliyun: <Gr. Mürekkep balığının sırtındaki kemiksi tabakadan veya deniz kabuklarından elde edilen tuz, denizköpüğü. *krş.* °āmūrā, āzerfiyūn, deñizköpügi, ezariķis, ezraķi, hūsn-i yūsuf, izar-ı efyun, kef-i deryā, kerem-i eyyūb, ķusbūr, Őeceretü'l-kef, zebedü'l-baħr. (LME 3a/13)

°āmūrā: <Ar. Mürekkep balığının sırtındaki kemiksi tabakadan veya deniz kabuklarından elde edilen tuz, denizköpüğü. *krş.* ameliyun, āzerfiyūn, deñizköpügi, ezariķis, ezraķi, hūsn-i yūsuf, izar-ı efyun, kef-i deryā, kerem-i eyyūb, ķusbūr, Őeceretü'l-kef, zebedü'l-baħr. (LME 37b/4)

anaħaťaş: <Gr. Yunancada bu isimle bilinen bir taş. (M 123a/4)

ānek: <Ar. Kalay. *krş.* eng, erzîz, ķalay, ķarziz, ķıŐdir, ķimiyā. (LME 2a/13)

arz: <Ar. Billura benzeyen bir taş. (LME 34b/7)

aŐābi°-i fir°avn: <Ar.+Ar. Mekke Denizi'nden getirilen parmak şeklinde bir taş. *krş.* imsākü'l-cerrāħ. (LME 5b/16)

aşı toprağı: <T.+T. Renkli badana toprağı, kırmızı çamur. *krş.* kil-i surh, mağre, türāb-ı ħirmenî. (TEN 100b/9, LME 12b/10, AC 89b/6)

°aťtar: <Ar. Tunç, bakır. *krş.* rüy, tuc. (LME 36b/6)

ayak taŐı: <T.+T. Pütürünü, kirini gidermek için yıkanırken ayađa sürülen çopur taş, ayak taŐı. *krş.* fnek, ķaysiyūr, ķaysūr, ķöbük taŐı. (LME 42b/10)

°ayār: <Ar. 1. Altın ve gümüşten yapılmış şeylerin saflık ve hafiflik derecesi. 2. Kurşun karbonatı. *krş.* kurşun üstübeci, sürb-i sūhte, üsrüb-i sūhte. (LME 3a/13, AC 228a/4)

ay köbügi: <T.+T. Geceleri ay ışığında bulunduğu söylenen şeffaf bir çeşit taş, ay taşı. *krş.* ay taşı, başākü'l-ķamer, efrusaliyin, ķacerü'l-ķamer, raġvetü'l-ķamer, zebedü'l-ķamer. (LME 17a/11)

°aynü'l ħayāt: <Ar+Ar. Cıva. *krş.* ābık, elfiya, el-ġayz, el-ġurād, el-lebenü'l-ķamel, ez-zemümü'l-ħayy, en-nāfilü't-ķār, en-nürü'z-zevārük, er-rūħānî, er-ravġ, ġbā, jîve, zîbak. (LME 36a/3)

ay taşı: <T.+T. Geceleri ay ışığında bulunduğu söylenen şeffaf bir çeşit taş, ay köpüğü. *krş.* ay köbügi, başākü'l-ķamer, efrusaliyin, ķacerü'l-ķamer, raġvetü'l-ķamer, zebedü'l-ķamer. (LME 6b/7)

āzerfiyün: <Far. Mürekkep balığının sırtındaki kemiksi tabakadan veya deniz kabuklarından elde edilen tuz, denizköpüğü. *krş.* ameliyun, °āmūrā, deñizköpügi, ezariķis, ezraķi, ħüsn-i yūsuf, izar-ı efyun, kefi deryā, kerem-i eyyüb, ķusbür, ķeceretü'l-kef, zebedü'l-baħr. (LME 6b/12)

B

bād-zehr: <Far. Hidratlı silis cinsinden süt beyazı değerli taş, panzehir taşı. *krş.* pānzehir. (TEN 35b/17, TA 79b/15)

baķır: <T. Atom numarası 29, yoğunluğu 8,95 olan, 1084 °C'ye doğru eriyen, doğada serbest veya birleşik olarak bulunan, ısı ve elektriği iyi ileten, kolay dövülür ve işlenir olduğundan eski çağlardan beri türlü işlerde kullanılan, kızıl renkli element. *krş.* nuħās, mis. (TEN 8a/5, LME 12a/4, TA 26a/13, AC 61/6)

baķır ūlısı: <T.+? Bakırın işlenmesi esnasında sıçrayan paslar. *krş.* baķır tūbālî. (AC 71b/5)

baķır tūbālî: <T.+Far. Bakırın işlenmesi esnasında sıçrayan paslar. *krş.* baķır ūlısı. (AC 218a/3)

balķık: <T. İçinde çeşitli organik maddeler bulunan, genellikle kili, koyu, yapışkan çamur, mil. (AC 152b/1, TA 160a/13)

bārūd: <Far. Kükürt ve kömür tozundan ibaret patlayıcı madde, barut. (TEN 141a/8)

baruķ: <Gr. Üstübec, boyacılıkta kullanılan zehirli, bazik kurşun karbonat. *krş.* eng-i ħaff, eng-i muħaffef, isfidāc, isfidāc-ı reşāşî, ispindāt, ķalay üstübeci, sipîdāb, üstübec. (LME 10a/2)

başâkü'l-kamer: <Ar.+Ar. Geceleri ay ışığında bulunduğu söylenen şeffaf bir çeşit taş, ay köpüğü, ay taşı. *krş.* ay köbüğü, ay taşı, efrusaliyin, hacerü'l-kamer, rağvetü'l-kamer, zebedü'l-kamer. (LME 10b/10)

baṭralavan: <Gr. Zift, karasakız. *krş.* kîr, mumya, zift. (LME 10b/13)

benätü'l-leyl: <Ar.+Ar. Ilık denizlerde yaşayan, ağaç gibi kök sarakarak büyüyüp gelişen kalker iskeletli hayvandan elde edilen kırmızı renkli madde, mercan. *krş.* büssed, efrek, eş-şerî, hacer-i bahrî, ḥarhek, kırfıl, ḳuzûl, mercân. (LME 9b/4)

benî isrâ'îl zeytûni: <Ar.+Ar.+Ar. Zeytinden büyük, üzerinde çapraz çizgiler bulunan, güvercin yumurtası kadar olan bir taş. *krş.* hacerü'l-yehûd, hacerü'ş-şatb. (TEN 43b/13, LME 17a/21)

bilegü taş: <T.+T. Bıçak, çakı, makas vb. kesici araçları bilemekte kullanılan ince taneli sarı taş. *krş.* hacer-i ırâkî, hacerü'l-misenn, misenn. (TEN 142b/3, LME 17a/15, TA 264a/6)

bilincâsef: <Far. Beyaz zift. *krş.* birincâsef. (LME 9a/5)

billür: <Far. Yapı elemanları (atomlar, iyonlar, moleküller), belli bir kurala bağlı olarak, çevrimsel sıralanmış olan katı madde. (TEN 129b/16, LME 24a/14)

birincâsef: <Far. Beyaz zift. *krş.* bilincâsef. (LME 9a/5)

birüz: <Far. Küpe ve yüzük taşı gibi süslemede kullanılan, mavi renkli, saydam olmayan hidratlı doğal alüminyum ve fosfattan oluşan değerli bir mineral. *krş.* firûze, hacerü'l-^cayn, pîrezed, pirûze. (TA 260a/5)

boyacıl taş: <T.+T. Siyah boya çıkartan bir taş, boya taşı. *krş.* hacer-i afrîkî. (LME 17a/12)

buḥayyiretü'l-yahûd: <Ar.+Ar. Bir tür zift. (TEN 75b/12)

būraḳ: <Ar. Su ile birleşmiş ve billurlaşmış sodyum karbonat. (TEN 127b/3, TA 213a/14)

būraḳî: <Ar. Su ile birleşmiş ve billurlaşmış sodyum karbonatla ilgili. (TEN 144a/12)

büre: <Far. Kuyumcuların kullandığı tuza benzer madde, bora. (TEN 127b/15, LME 25a/2, TA 203a/16)

büre-i ermenî: <Far.+ö.a.+nisbet *i'si*. Kuyumcu buresinden bir

miktarını sedefle ezilmesiyle elde edilen madde. (AC 227a/1)

büre-i hindî: <Far.+ö.a.+nisbet î'si. Altın ve gümüş lehimî. *krş.* tengār. (LME 12a/8)

büre-i nân: <Far.+Far. Doğal sodyum karbonat. *krş.* naṭrūn. (LME 8b/3)

burīṭas: <Gr. Demir sülfid, ak pirit. (LME 10a/8)

burīṭiṣ: <Gr. Göz taşı, ruşena taşı. *krş.* erşed, ḥacerü'n-nūr, ḥacerü'r-rūşenā, merkaşîşā, rūşenāyî, seng-i rūşenā. (LME 11b/3)

büzākü'l-ḳamer: <Ar.+Ar. Gümüş kalıntısı, gümüş boku. *krş.* gümüş boḳı, gümüş ekindisi, ḥabşü'l- fızza, senḥāle-i fızza. (LME 11b/10)

büssed: <Ar. Ilık denizlerde yaşayan, ağaç gibi kök salarak büyü-yüp gelişen kalker iskeletli hayvandan elde edilen kırmızı renkli madde, mercan. *krş.* benātü'l-leyl, efrek, eş-şerî, ḥacer-i baḥrî, ḥarhek, kırfil, ḳuzül, mercān. (TEN 37a/13, LME 7b/14, TA 35a/5)

C

caşş: <Ar. Kireç. *krş.* āhek, kils, kirec, nüre. (LME 14a/18)

cāvdūn: <Far. Sığırın öd kesesinden çıkan ve kıl düşürme ilacı olarak kullanılan bir taş. *krş.* cāvelherc, cāv-ı zehrec, cāvîze, enderzā, gāv-ı zehrec, ḥacerü'l-baḳar, ḥararetü'l-baḳar, ḥaraza, ḥār-ı zehrec. (LME 14b/12)

cāvelherc: <Far. Sığırın öd kesesinden çıkan ve kıl düşürme ilacı olarak kullanılan bir taş. *krş.* cāvdūn, cāv-ı zehrec, cāvîze, enderzā, gāv-ı zehrec, ḥacerü'l-baḳar, ḥararetü'l-baḳar, ḥaraza, ḥār-ı zehrec. (LME 15a/3)

cāv-ı zehrec: <Far.+Far. Sığırın öd kesesinden çıkan ve kıl düşürme ilacı olarak kullanılan bir taş. *krş.* cāvdūn, cāvelherc, cāvîze, enderzā, gāv-ı zehrec, ḥacerü'l-baḳar, ḥararetü'l-baḳar, ḥaraza, ḥār-ı zehrec. (LME 14a/16)

cāvîze: <Far. Sığırın öd kesesinden çıkan ve kıl düşürme ilacı olarak kullanılan bir taş. *krş.* cāvdūn, cāvelherc, cāv-ı zehrec, enderzā, gāv-ı zehrec, ḥacerü'l-baḳar, ḥararetü'l-baḳar, ḥaraza, ḥār-ı zehrec. (LME 15a/3)

cehennem deresi taşı: <Ar.+Far+T. Cehennem taşı, gümüşün nitrik asitte eritilmesiyle elde edilen, havaya dayanıklı, ışıktan bozulmayan beyaz kristal. *krş.* haceri-i gâgâfîs. (LME 17a/12)

cemelcem: <? Yapılarda kullanılan açık renkli ve siyah renkli delikli, hafif, işlenmesi kolay, ateşe dayanıklı bir tür taş. *krş.* cimcim, kıvaz. (LME 15a/14)

cenârek: <Far. Kırmızı zırnık, arsenik. *krş.* derâkîkûn, kırmızı zernîh. (LME 15b/13)

çengâr: <Ar. <Far. Bakır pası cinsinden bir göz taşı, jengar. *krş.* enarin, jengâr, kalem-i çengâr, kalem-i zengâr, kırsîus, zencâr, zengâr. (TA 241a/6, AC 199b/8)

cevâhir: <Ar. Elmas, zümrüt, pırlanta gibi değerli taşlar. (TEN 146/2, TA 42b/8, AC1b/2)

cevher: <Ar. Değerli süs taşı, mücevher. *krş.* gevher. (TEN 52a/9, TA 53a/7, AC 144b/11)

cez: <Ar. Göz boncuğu adı verilen, insanı nazardan, kötü gözden koruduğuna inanılan ve bu amaçla daha çok çocukların omuzbaşlarına ve gömleklerinin yakalarına dikilen camdan yapılmış, göz biçimindeki boncuk. (LME 15a/8)

cimcim: <Ar. Yapılarda kullanılan delikli, hafif, işlenmesi kolay, ateşe dayanıklı bir tür taş. *krş.* cemelcem, kıvaz. (LME 14b/2)

cübni-î haşîn: <Ar.+Ar. Alçı. (TEN 42a/8)

Ç

çakmak taşı: <T.+T. Çakmak taşı, demir veya çeliğe sürtüldüğünde kıvılcım çıkartan bir tür kuvars. *krş.* haceri'n-nâr, haceri's-şam, haceri'z-zerâr, mehâ, seng-i âteş. (LME 17a/16)

çamur: <T. Su ile karışıp bulaşır ve içine batılır duruma gelmiş toprak, balçık. *krş.* fîn. (TEN 30b/14, LME 45b/14)

D

degirmen taşı: <T.+T. Değirmende dönerek taneleri ezen yuvarlak taş. *krş.* haceri'r-rahâ. (LME 18b/8)

dehrec: <Ar. Kıymetli bir taş. (TEN 49b/1, LME 22b/12)

demür: <T. Atom numarası 26, atom ağırlığı 55,847, yoğunluğu 7,8 olan, 1510 °C'de eriyen, mavimsiye esmer renkte, özellikle çelik, dö-

küm ve alaşımlar durumunda sanayide kullanılmaya en elverişli element. *krş.* āhen, ḥadīd. (TEN 8a/6, LME 2b/14, TA 241a/15, AC 23a/10)

demür boķı: <T.+T. Cüruf, erime durumundaki madenlerin yüzeyinde toplanan madde, dışık. *krş.* fencenüş, fencüş, ḥabs-i ḥadīd, ḥabsü'l-ḥadīd, neḥced, rīm-i āhek, telef-i āhenker, usķurun. (LME 5b/12, AC 182a/1)

demür talaşı: <T.+T. Demir döküntüsü, demir kırıntısı. *krş.* kūh-ī āhen. (LME 43b/21)

deñizköpüğü: <T.+T. Mürekkep balığının sırtındaki kemiksi tabakadan veya deniz kabuklarından elde edilen tuz. *krş.* ameliyun, °āmūrā, āzerfiyūn, ezariķis, ezraķi, ḥüsn-i yūsuf, izar-ı efyun, kef-i deryā, kerem-i eyyūb, ķusbūr, Őeceretü'l-kef, zebedü'l-baḥr. (LME 3a/13, TA 232b/6, AC 84b/5)

deraķliķun: <Gr. Kıızıl zırmık, arsenik. *krş.* cenārek, kıızıl zernīḥ. (LME 22a/16)

dişı zift: <T.+Ar. Bir tür zift. (AC 161b/5)

dürr: <Ar. İnci. *krş.* incü, lü°lü°. (TEN 71a/8, LME 22a/17, TA 52b/3)

E

ebü-ķalemun: <Ar.+Ar. Açık yeşil ve pembe renkli, kolay işlenen, değerli bir taş, yeşim taşı. *krş.* ḥacer-i yeşb, yāķüt-ı ḥabeşī, yeşf, yeşib, yeşim taşı. (LME 7a/8)

ebü ḫāven: <Ar. Lut Gölü'nden çıkartılan bir deniz mumyası. *krş.* isķaltīn, ķārsiyāl, muķlü'l-yehūd, mūmiyā-yı ābī, mūmiyā-yı pālūde. (LME 5a/16)

eflāk tuzu: <ö.a.+T. Eflāk yöresine has bir tuz çeşidi. (TEN 141b/2, AC 287a/5)

efrek: <? Ilık denizlerde yaşayan, ağaç gibi kök salarak büyüyüp gelişen kalker iskeletli hayvandan elde edilen kırmızı renkli madde, mercan. *krş.* benātü'l-leyl, büssed, eş-şerī, ḥacer-i baḥrī, ḥarhek, ķırfıl, ķuzūl, mercān. (LME 4b/19)

efrusaliyin: <Gr. Geceleri ay ışığında bulunduğu söylenen şeffaf bir çeşit taş, ay köpüğü, ay taşı. *krş.* ay köbüğü, ay taşı, başāķü'l-ķamer, ḥacerü'l-ķamer, raĝvetü'l-ķamer, zebedü'l-ķamer. (LME 6b/7)

el-âhnek: <Ar. Kurşun. *krş.* el-âhnek, kurşun, reşâş, şırfân, sürb, üsrüb. (LME 3b/8)

elfiya: <Gr. Cıva. *krş.* âbık, °aynü'l-ḥayât, el-ğayz, el-ğurād, el-lebenü'l-ḥamel, ez-zemümü'l-ḥayy, en-nāfilü't-ṭār, en-nürü'z-zevārūk, er-rūḥānî, er-ravğ, ğibā, jîve, zîbağ. (LME 2b/15)

el-ğayz: <Ar. Cıva. *krş.* âbık, °aynü'l-ḥayât, elfiya, el-ğurād, el-lebenü'l-ḥamel, ez-zemümü'l-ḥayy, en-nāfilü't-ṭār, en-nürü'z-zevārūk, er-rūḥānî, er-ravğ, ğibā, jîve, zîbağ. (LME 2b/15)

el-ğurād: <Ar. Cıva. *krş.* âbık, °aynü'l-ḥayât, elfiya, el-ğayz, el-lebenü'l-ḥamel, ez-zemümü'l-ḥayy, en-nāfilü't-ṭār, en-nürü'z-zevārūk, er-rūḥānî, er-ravğ, ğibā, jîve, zîbağ. (LME 2b/18)

el-°ilm-i aşfar: <Ar.+Ar. Sarı zırnık, sarı arsenik. *krş.* ersaniḫun, şarı zernîḥ, zernîḥ-i aşfer, zernîḥ-i bedehşî. (LME 5a/4)

el-lebenü'l-ḥamel: <Ar.+Ar. Cıva. *krş.* âbık, °aynü'l-ḥayât, elfiya, el-ğayz, el-ğurād, ez-zemümü'l-ḥayy, en-nāfilü't-ṭār, en-nürü'z-zevārūk, er-rūḥānî, er-ravğ, ğibā, jîve, zîbağ. (LME 2b/18)

elmās: <Ar. Billurlaşmış saf karbondan ibaret, çok sert, çok kıymetli parlak taş. (TEN 8a/4)

emcek taşı: <T.+T. Meme taşı, süt taşı, süt kaynatılırken taşmaması için tencerenin içine konulan bombeli, yuvarlak, camdan yapılmış taş. *krş.* ḥacerü'l-esrî. (LME 17a/14)

enanaṭiṭis: <Gr. Siyah, katı, ceviz büyüklüğünde bir taş. (LME 5a/8)

enarin: <Gr. Bakır pası cinsinden yeşil renkli bir göz taşı, jengar. *krş.* cengār, ḳalem-i çengār, ḳalem-i zengār, ḳısıṭus, jengār, zencār, zengār. (LME 6a/15)

enderānî: <Ar. Billur renkte tıbbî bir tuz, saf tuz, Hacı Bektaş tuzu. *krş.* enderānî duz, ḥacı bekdaş ṭuzı, milḥ-i enderānî, nemek-i ṭaber-zed. (TEN 101b/14, LME 48b/14)

enderānî duz: <Ar.+T. Billur renkte tıbbî bir tuz, saf tuz, Hacı Bektaş tuzu. *krş.* enderānî, ḥacı bekdaş ṭuzı, milḥ-i enderānî, nemek-i ṭaber-zed. (AC 233b/11)

enderzā: <Far. Sığırın öd kesesinden çıkan ve kıl düşürme ilacı olarak kullanılan bir taş. *krş.* cāvḍün, cāvelherc, cāv-ı zehrec, cāvîze, gāv-

ı zehrec, hâcerü'l-bağar, hâretü'l-bağar, hâraza, hâr-ı zehrec. (LME 6b/3)

endülüs balçığı: <ö.a.+T. Bir tür tıbbî çamur. (AC 229a/4)

eng: <Far. Kalay. *krş.* ânek, erzîz, çalay, çarziz, çışdir, kîmiyâ. (LME 1b/17)

eng-i haffif: <Far.+Ar. Üstübeç, boyacılıkta kullanılan zehirli, bazik kurşun karbonat. *krş.* baruğ, eng-i muhaffef, isfidâc, isfidâc-ı reşâşî, ispindât, çalay üstübeci, sipîdâb, üstübec. (LME 5a/4)

eng-i muhaffef: <Far.+Ar. Üstübeç, boyacılıkta kullanılan zehirli, bazik kurşun karbonat. *krş.* baruğ, eng-i haffif, isfidâc, isfidâc-ı reşâşî, ispindât, çalay üstübeci, sipîdâb, üstübec. (LME 5a/20)

en-nâfilü't-ğâr: <Ar. Cıva. *krş.* âbık, °aynü'l-hayât, elfiya, el-ğayz, el-ğurâd, el-lebenü'l-hamel, ez-zemümü'l-hayy, en-nürü'z-zevârük, er-rühânî, er-ravğ, ğıbâ, jîve, zîbağ. (LME 2b/17)

en-nürü'z-zevârük: <Ar. Cıva. *krş.* âbık, °aynü'l-hayât, elfiya, el-ğayz, el-ğurâd, el-lebenü'l-hamel, ez-zemümü'l-hayy, en-nâfilü't-ğâr, er-rühânî, er-ravğ, ğıbâ, jîve, zîbağ. (LME 2b/16)

ermına: <Sür. Amonyak tuzu, amonyak klorür. *krş.* milh-i nevsıye, nişadır, nüşâdur. (LME 5b/6)

er-ravğ: <Ar. Cıva. *krş.* âbık, °aynü'l-hayât, elfiya, el-ğayz, el-ğurâd, el-lebenü'l-hamel, ez-zemümü'l-hayy, en-nâfilü't-ğâr, en-nürü'z-zevârük, er-rühânî, ğıbâ, jîve, zîbağ. (LME 2b/18)

er-rühânî: <Ar. Cıva. *krş.* âbık, °aynü'l-hayât, elfiya, el-ğayz, el-ğurâd, el-lebenü'l-hamel, ez-zemümü'l-hayy, en-nâfilü't-ğâr, en-nürü'z-zevârük, er-ravğ, ğıbâ, jîve, zîbağ. (LME 2b/16)

ersanığun: <Gr. Sarı zırnık, sarı arsenik. *krş.* el-ilm-i aşfar, şarı zernîğ, zernîğ-i aşfer, zernîğ-i bedehşî. (LME 5b/9)

erşed: <Far. Göz taşı, ruşena taşı. *krş.* buritış, hâcerü'n-nür, hâcerü'r-rüşenâ, merçâşîşâ, rüşenâyî, seng-i rüşenâ. (LME 5b/5)

erzîz: <Far. Kalay. *krş.* ânek, eng, çalay, çarziz, çışdir, kîmiyâ. (TEN 50b/3, TA 268a/3)

esperenc: <Far. Silikon, kırmızı, yapışkan bir madde. *krş.* esrikun, kabari, seyl-i hün, silikun, sîrkün, sülügen, şengerf, zencefre, zerğün. (LME 4a/8)

esrikun: <Gr. Silikon, kırmızı, yapışkan bir madde. *krş.* esperenc, kabari, seyl-i hün, siliğun, sîrğun, sülügen, şengerf, zencefre, zerğun. (LME 6b/13)

eş-şerî: <Ar. Ilık denizlerde yaşayan, ağaç gibi kök salarak büyü-yüp gelişen kalker iskeletli hayvandan elde edilen kırmızı renkli madde, mercan. *krş.* benātü'l-leyl, büssed, efrek, haccer-i baħrî, ħarhek, kırfil, kuzül, mercân. (LME 4b/10)

etmekçiler büresi: <T.+Far. Tuzlu taşlar üzerinde meydana gelen bir nevi tuz. (M 269a/1)

evran pulı: <T.+Far. Mika. (TEN 62a/6)

ezariķis: <Gr. Mürekkep balığının sırtındaki kemiksi tabakadan veya deniz kabuklarından elde edilen tuz, denizköpüğü. *krş.* ameliyun, °āmūrā, āzerfiyün, deñizköpügi, ezraķi, ħüsn-i yūsuf, izar-ı efyun, kefi deryā, kerem-i eyyüb, ħusbür, şeceretü'l-kef, zebedü'l-baħr. (LME 6b/12)

ezraķi: <Gr. 1. Lüle taşı. 2. Mürekkep balığının sırtındaki kemiksi tabakadan veya deniz kabuklarından elde edilen tuz. *krş.* ameliyun, °āmūrā, āzerfiyün, deñizköpügi, ezariķis, ħüsn-i yūsuf, izar-ı efyun, kefi deryā, kerem-i eyyüb, ħusbür, şeceretü'l-kef, zebedü'l-baħr. (LME 6b/11)

ez-zemümü'l-ħayy: <Ar.+Ar. Cıva. *krş.* ābıķ, °aynü'l-ħayāt, elfiya, el-ğayz, el-ğurād, el-lebenü'l-ħamel, en-nāfilü't-ťār, en-nürü'z-zevārük, er-rūħānî, er-ravğ, ğibā, jîve, zîbaķ. (LME 2b/15)

F

fādec: <Far. Hindistan'dan gelen, panzehir denilen taşın madenî bir türü olup bazısı beyaza yakın sarı renkte, bazısı da yeşile dönük bir renk taş. (LME 39b/15)

fāť-zehr: <Far. Geviş getiren hayvanların mide ve bağırsaklarında oluşan ve eskiden panzehir olarak kullanılan bir taş. *krş.* haccerü't-teys, pāy-zehr. (LME 38b/10)

felyun: <Gr. Ermeni kili denen ve ilaç olarak kullanılan bi tür kil, potasyum nitrat. *krş.* gilermen, kil-i ermenî, mağretü'n-necādîn, şın-i ermenî. (LME 39a/10)

fencenüş: <Far. Demir boku, cüruf, erime durumundaki madenlerin yüzeyinde toplanan madde, dışık. *krş.* demür boķı, fencüş, ħabs-i ħadîd, ħabsü'l-ħadîd, neħced, rîm-i āhek, telef-i āhenker, usķurun. (LME 39a/11)

fencūş: <Far. Demir boku, cüruf, erime durumundaki madenlerin yüzeyinde toplanan madde, dışık. *krş.* demür bokı, fencenūş, ḥabş-i hadîd, ḥabşü'l-ḥadîd, neḥced, rîm-i āhek, telef-i āhenker, uskurun. (LME 38b/1)

fersulūn: <Far. Yeryıldızı, sedef hastalığının tedavisinde kullanılan bir çeşit toz, pudra. *krş.* irsun, kevkeb-i buyān-müş, kevkeb-i şāmūs, kevkebü'l-arz, ḥîn-i cezire, ḥîn-i şāmūs, yer yıldızı. (LME 39b/15)

fızzā: <Ar. Gümüş. *krş.* gümüş, sîm. (TEN 69b/16, LME 29a/5)

fızzî: <Ar. Gümüşle ilgili. (TEN 98b/14)

fibenc: <Far. Denizden çıkartılan bir taş. (LME 39b/2)

fînek: <Far. Pütürünü, kirini gidermek için yıkanırken ayağa sürülen çopur taş. *krş.* ayak taşı, kıysiyūr, kıysūr, köbük taşı. (LME 38a/8)

fîrūze: <Far. Küpe ve yüzük taşı gibi süslemede kullanılan, mavi renkli, saydam olmayan hidratlı doğal alüminyum ve fosfattan oluşan değerli bir mineral. *krş.* birūz, ḥacerü'l-^cayn, pîrezed, pîrūze. (TEN 71a/10)

fuğulis: <Gr. Mısır'da çamaşır yıkamada kullanılan, leke çıkarıcı özelliği olan taş. (LME 39b/21)

G

gāv-ı zehrec: <Far.+Far. Sığırın öd kesesinden çıkan ve kıl düşürme ilacı olarak kullanılan bir taş. *krş.* cāv-dūn, cāvelherc, cāv-ı zehrec, cāvîze, enderzā, ḥacerü'l-bakar, ḥararetü'l-bakar, ḥaraza, ḥār-ı zehrec. (LME 43b/6)

gerd-i seflā: <Far.+Ar. Maden bulunan toprak. *krş.* ma^cden toprağı. (LME 45a/6)

gevher: <Far. Değerli süs taşı, mücevher. *krş.* cevher. (LME 45b/9)

ğibā: <Ar. Cıva. *krş.* ābık, ^caynü'l-ḥayāt, elfiya, el-ğayz, el-ğurād, el-lebenü'l-ḥamel, ez-zemümü'l-ḥayy, en-nāfilü't-ḥār, en-nürü'z-zevārük, er-rūḥānî, er-ravğ, jîve, zîbağ. (LME 37b/8)

gök yâkūt: <T.+Ar. Rengi mavinin çeşitli tonlarında olabilen kıymetli taş, safir. (TEN 8a/5)

göyünmüş bakır: <T.+T. Yanmış bakır. *krş.* nuḥāş-ı muḥriğ. (M 258b/2)

güherçile: <Far. Tarımda gübre, hekimlikte ilaç olarak kullanılan,

barut vb. patlayıcı maddeler yapımına yarayan, beyaz renkte ve ince billurlar durumunda birleşik bir madde, potasyum nitrat. (TEN 103/12)

gümüş: <T. Atom numarası 47, atom ağırlığı 107,88, yoğunluğu 10,5 olan, 960 °C'ye doğru sıvı durumuna geçen, parlak beyaz renkte, kolay işlenir ve tel durumuna gelebilen element. *krş.* fızza, sîm. (TEN 8a/5, LME 11b/10, AC 4b/9)

gümüş boķı: <T.+T. Gümüş kalıntısı. *krş.* buzâķü'l-kamer, gümüş ekindisi, ĥabsü'l- fızza, senĥâle-i fızza. (LME 21a/19, AC 190a/2)

gümüş ekindisi: <T.+T. Gümüş kalıntısı, gümüş boku. *krş.* buzâķü'l-kamer, gümüş boķı, ĥabsü'l- fızza, senĥâle-i fızza. (LME 29a/5)

gümüş iklimiyası: <T.+Gr. Gümüşün eritilmesi sırasında meydana gene cürufa verilen bir isim olmakla beraber, daha çok çinko asit için kullanılır. (M 142a/6, AC 190a/3)

H

ĥabs-i ĥadîd: <Ar.+Ar. Demir boku, cüruf, erime durumundaki madenlerin yüzeyinde toplanan madde, dışık. *krş.* demür boķı, fencenüş, fencüş, ĥabsü'l-ĥadîd, neĥced, rîm-i âhek, telef-i âhenker, usķurun. (TEN 19b/18)

ĥabsü'l- fızza: <Ar.+Ar. Gümüş kalıntısı, gümüş boku. *krş.* buzâķü'l-kamer, gümüş boķı, gümüş ekindisi, senĥâle-i fızza. (LME 21a/19)

ĥabsü'l- ĥadîd: <Ar.+Ar. Demir boku, cüruf, erime durumundaki madenlerin yüzeyinde toplanan madde, dışık. *krş.* demür boķı, fencenüş, fencüş, ĥabs-i ĥadîd, neĥced, rîm-i âhek, telef-i âhenker, usķurun. (LME 19b/5)

ĥabsü'l- reşās: <Ar.+Ar. Kurşun boku, kurşun artığı. *krş.* kurşun boķı. (LME 21a/19)

ĥacer: <Ar. Taş. *krş.* seng, taş. (TEN 144a/15, LME 26a/1, TA 12a/1)

ĥacer-i afrîkî: <Ar.+ö.a.+nisbet i'si. Siyah boya çıkartan bir taş, boya taşı. *krş.* boyacıl taşı. (LME 17a/11)

ĥacer-i bahrî: <Ar.+Ar. Ilık denizlerde yaşayan, ağaç gibi kök sarakarak büyüyüp gelişen kalker iskeletli hayvandan elde edilen kırmızı renkli madde, mercan. *krş.* benâtü'l-leyl, büssed, efrek, eş-şerî, ĥarhek, kırful, kızül, mercân. (LME 17b/11)

hacer-i ermeni: <Ar.+ö.a.+ nisbet î'si. Ermeni taşı denen ve tıpta ilaç olarak kullanılan bir madde. (TEN 85a/8, LME 17b/7, TA 12a/1, AC 207b/2)

hacer-i esyūs: <Ar.+? Çin'den gelen, ak renkli küçük bir taş. (LME 18b/6)

hacer-i ğāġāfīs: <Ar.+Ar. Cehennem taşı, gümüşün nitrik asitte ergitilmesiyle elde edilen, havaya dayanıklı, ışıktta bozulmayan beyaz kristal. *krş.* cehennem deresi taşı. (LME 17a/12)

hacer-i habeşî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Sarı renge yakın yeşil renkli zebrecede benzer bir taş. *krş.* hācerü'l-fulful. (LME 17a/9)

hacer-i hurfi: <Ar.+Ar. Mısır'da hamamotu yerine kullanılabilen tüy dökücü toz elde edilen taş. (LME 17a/13)

hacer-i 'irākî: <Ar.+ ö.a.+nisbet î'si. Bıçak, çakı, makas vb. kesici araçları bilemekte kullanılan ince taneli sarı taş, bileği taşı. *krş.* bileği taşı, hācerü'l-misenn, misenn. (LME 17a/15)

hacer-i isfenc: <Ar.+Ar. Sünger taşı, madenleri ve fildişini parlatmakta kullanılan, çok gözenekli, ağırlığı az, sert bir taş. *krş.* haşşā'ü'l-isfenc, sünger taşı. (TEN 118a/1, LME 17a/13)

hacer-i kayşūr: <Ar.+Far. Denizköpüğüne benzeyen, suya batmayan bir taş. (LME 17a/10)

hacer-i kibtî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Elbise ve bez ağartılan toprak rengindeki taş. (LME 17a/10)

hacer-i lāciverdî: <Ar.+Far. İçinde düzgün bir biçimde dağılmış kükürt bulunan sodyumla alüminyum silikatın oluşturduğu değerli, lacivert renkli taş. *krş.* hācerü'l-lāciverd, lāciverd taşı, merfīs. (AC 212a/3)

hacer-i meşviye: <Ar.+Ar. Kireç taşı. (LME 18b/4)

hacer-i mışrî: <Ar.+ö.a.+nisbetî'si. Mısır taşı. (AC 223a/8)

hacer-i müşfik: <Ar.+Ar. Avrupa'dan gelen sarı renkli bir taş. (LME 17a/8)

hacer-i şa'r: <Ar.+Ar. Denizköpüğünün içinden çıkan bir taş. *krş.* hācer-i şeffaf, hācerü'l-kayşūr. (LME 18a/4)

hacer-i şeffaf: <Ar.+Ar. Denizköpüğünün içinden çıkan bir taş. *krş.* hācer-i şa'r, hācerü'l-kayşūr. (LME 18a/2)

hacer-i yeşb: <Ar.+Ar. Açık yeşil ve pembe renkli, kolay işlenen, değerli bir taş, yeşim taşı. *krş.* ebū-ķalemun, yāķūt-ı ħabeşî, yeşf, yeşib, yeşim taşı. (LME 18b/8, TA 42a/17)

hacer-i zîbaķ: <Ar.+Far. Kırmızı boya elde edilen bir taş. *krş.* kıızıl mürekkeb, māridî. (LME 16b/18)

hacerü'd-dem: <Ar.+Ar. Özellikle göz hastalıklarının tedavisinde kullanılan, Sina çölünden ve Hindistan'dan getirilen koyu kırmızı bir taş, kan taşı. *krş.* hācerü'l-manţūr, ħamaţiyus, ķan taşı, sadene, şādenc, şādenc-i ^cades. (LME 18b/5, TA 275b/7)

hacerü'd-dîk: <Ar.+Ar. Horozun karnından çıkan bir taş. (LME 17a/15)

hacerü'l-^caķārib: <Ar.+Ar. Serçe yumurtasına benzer, yassı, donuk reklı ve içinde küçük bir taş bulunduran bir taş, şeytantaşığı. *krş.* hācerü'l-velāde, hācerü'n-nesr, iblîs taşığı. (LME 18a/9)

hacerü'l-^cayn: <Ar.+Ar. Küpe ve yüzük taşı gibi süslemede kullanılan, mavi renkli, saydam olmayan hidratlı doğal alüminyum ve fosfatlı oluşmuş değerli bir mineral, firuze taşı. *krş.* birüz, fîrûze, pîrezed, pîrûze. (TEN 71a/5)

hacerü'l-baķar: <Ar.+Ar. Sığırın öd kesesinden çıkan ve kıl düşürme ilacı olarak kullanılan bir taş. *krş.* cāvdün, cāvelherc, cāv-ı zehrec, cāvîze, enderzā, gāv-ı zehrec, ħararetü'l-baķar, ħaraza, ħār-ı zehrec. (LME 16b/7)

hacerü'l-esrî: <Ar.+Ar. Meme taşı, süt taşı, süt kaynatılırken taşmaması için tencerenin içine konulan bombeli, yuvarlak, camdan yapılmış taş. *krş.* emcek taşı. (LME 17a/14)

hacerü'l-fulful: <Ar.+Ar. Sarı renge yakın yeşil renkli, zebercede benzer bir taş. *krş.* hācer-i ħabeşî. (TA 237b/11)

hacerü'l-hayy: <Ar.+Ar. Değirmen taşının küçüğü. (LME 17a/17)

hacerü'l-ħayye: <Ar.+Ar. Rengi ve billur yapısı farklı birçok türü olan, minerallerin başkalaşmasıyla oluşan kütle, serpantin, yılan taşı. *krş.* yılan taşı. (LME 17a/14)

hacerü'l-ħayāl: <Ar.+Ar. Mumyalama işleminde kullanılan bir tür taş. *krş.* mūmiyā-yı ma^cdenî. (LME 17b/9)

hacerü'l-ħūt: <Ar.+Ar. Balığın beyninde olan taş. (TEN 44a/5, LME 17a/16)

hacerü'l-isfenc: <Ar.+Ar. Sünger taşı, madenleri ve fildişini parlatmakta kullanılan, çok gözenekli, ağırlığı az, sert bir taş. *krş.* haşşâ'ü'l-isfenc, sünger taşı. (TEN 44a/3)

hacerü'l-kamer: <Ar.+Ar. Geceleri ay ışığında bulunduğu söylenen şeffaf bir çeşit taş, ay köpüğü, ay taşı. *krş.* ay köbügi, ay taşı, başâkü'l-kamer, efrusaliyin, rağvetü'l-kamer, zebedü'l-kamer. (LME 17a/11)

hacerü'l-kaşşür: <Ar.+Ar. Denizköpüğünün içinden çıkan bir taş. *krş.* hacar-i şa^cr, hacar-i şeffaf. (LME 18a/4)

hacerü'l-lâciverd: <Ar.+Far. İçinde düzgün bir biçimde dağılmış kükürt bulunan sodyumla alüminyum silikatın oluşturduğu değerli, lacivert renkli taş. *krş.* hacar-i lâciverdî, lâciverd taşı, mertîs. (TEN 117b/1)

hacerü'l-manfūr: <Ar.+Ar. Özellikle göz hastalıklarının tedavisinde kullanılan, Sina çölünden ve Hindistan'dan getirilen koyu kırmızı bir taş, kan taşı. *krş.* hacarü'd-dem, hamatîyus, kan taşı, sadene, şâdenc, şâdenc-i ^cades. (LME 18b/5)

hacerü'l-misenn: <Ar.+Ar. Bıçak, çakı, makas vb. kesici araçları bilemekte kullanılan ince taneli sarı taş, bileği taşı. *krş.* bilegü taşı, hacar-i ^cirâkî, misenn. (LME 18b/8)

hacerü'l-velâde: <Ar.+Ar. Serçe yumurtasına benzer, yassı, donuk rekli ve içinde küçük bir taş bulunduran bir taş, şeytantaşağı. *krş.* hacarü'l-'akârib, hacarü'n-nesr, iblîs taşığı. (LME 18a/9)

hacerü'l-yehūd: <Ar.+Ar. Zeytinden büyük, üzerinde çapraz çizgiler bulunan, güvercin yumurtası kadar olan bir taş. *krş.* benî isrâ'il zeytûnı, hacarü's-şatb. (TEN 43b/13, LME 17a/9)

hacerü'n-nâr: <Ar.+Ar. Çakmak taşı, demir veya çeliğe sürtüldüğünde kıvılcım çıkartan bir tür kuvars. *krş.* çakmak taşı, hacarü's-şam, hacarü'z-zerâr, mehâ, seng-i âteş. (LME 17a/16)

hacerü'n-nesr: <Ar.+Ar. Serçe yumurtasına benzer, yassı, donuk rekli ve içinde küçük bir taş bulunduran bir taş, şeytantaşağı. *krş.* hacarü'l-'akârib, iblîs taşığı, iblîs taşığı. (LME 18a/9)

hacerü'n-nimr: <Ar.+Ar. Badem büyüklüğünde, kaplanın kuyruk sokumunda olan bir taş. *krş.* nerg-i peleng. (LME 19a/11)

hacerü'n-nūr: <Ar.+Ar. Göz taşı, ruşena taşı. *krş.* buriş, erşed, hacarü'r-rüşenâ, merkaşîşâ, rüşenâyî, seng-i rüşenâ. (LME 18b/7)

hacerü'r-raḥā: <Ar.+Ar. Değirmen taşı, değirmende dönerek taneleri ezen yuvarlak taş. *krş.* degirmen taşı. (LME 18b/8)

hacerü'r-ruḥām: <Ar.+Ar. Mermer taşı. *krş.* hācerü's-ṣaṭrîṭ, hācerü's-ṣuṭūṭ, mermer taşı, ruḥām. (LME 19a/9)

hacerü'r-rūṣenā: <Ar.+Ar. Göz taşı, ruşena taşı. *krş.* buritiş, erşed, hācerü'n-nūr, merkaşîşā, rūṣenāyî, seng-i rūṣenā. (LME 18b/6)

hacerü's-şam: <Ar.+Far. Çakmak taşı, demir veya çeliğe sürtüldüğünde kıvılcım çıkartan bir tür kuvars. *krş.* çakmak taşı, hācerü'n-nār, hācerü'z-zerār, mehā, seng-i āteş. (LME 18b/2)

hacerü's-şatb: <Ar. Zeytinden büyük, üzerinde çapraz çizgiler bulunan, güvercin yumurtası kadar olan bir taş. *krş.* benî isrâ'il zeytümü, hācerü'l-yehūd. (LME 17a/21)

hacerü's-ṣaṭrîṭ: <Ar. Mermer taşı. *krş.* hācerü'r-ruḥām, hācerü's-ṣuṭūṭ, mermer taşı, ruḥām. (LME 18b/4)

hacerü's-ṣuṭūṭ: <Ar. Mermer taşı. *krş.* hācerü'r-ruḥām, hācerü's-ṣaṭrîṭ, mermer taşı, ruḥām. (LME 18b/4)

hacerü't-teys: <Ar.+Ar. Geviş getiren hayvanların mide ve bağırsaklarında oluşan ve eskiden panzehir olarak kullanılan bir taş. *krş.* fāṭ-zehr, pāy-zehr. (LME 19a/9)

hacerü'z-zerār: <Ar.+Ar. Çakmak taşı, demir veya çeliğe sürtüldüğünde kıvılcım çıkartan bir tür kuvars. *krş.* çakmak taşı, hācerü'n-nār, hācerü's-şam, mehā, seng-i āteş. (LME 18b/3)

hacilar kükürdi: <Ar.+Far. Bir tür kükürt. (AC199b/9)

hāci bektāş tuzı: <Ar.+T. Billur renkte tıbbî bir tuz, saf tuz. *krş.* enderānî, enderānî duz, milḥ-i enderānî, nemek-i ṭaber-zed. (TEN 101b/4, LME 52a/16)

hadîd: <Ar. Demir. *krş.* āhen, demür. (TEN 44a/6, LME 17a/18)

hadîdî: <Ar. Demirden yapılmış. (TEN 98b/15)

hadîd-i ḥarkūs: <Ar.+Far. Rastık taşı, kadınların kaşlarını veya saçlarını boyamak için sürdükleri siyah taş. *krş.* ḥarkūs, ḥarkūsul-berberî, ḥinnā-yı mecnūn, nuḥās-ı muḥriḳ, rāstık taşı, rūstuhṭec, rūy-ı sūḥte, vesme. (LME 17b/5)

hamaṭiyus: <Gr. Özellikle göz hastalıklarının tedavisinde kullanılan, Sina çölünden ve Hindistan'dan getirilen koyu kırmızı bir taş, kan ta-

şı. *krş.* hācerü'd-dem, hācerü'l-mantūr, an taşı, sadene, šādenc, šādenc-i ades. (TA 275b/7)

hamir duzu: <Ar.+T. Sodyum klorür yapısında bir kaya tuzu. (M 254a/11)

hararetü'l-bakar: <Ar.+Ar. Sığırın öd kesesinden çıkan ve kıl düşürme ilacı olarak kullanılan bir taş. *krş.* cāvdūn, cāvelherc, cāv-ı zehrec, cāvīze, enderzā, gāv-ı zehrec, hācerü'l-bakar, hāraza, hār-ı zehrec. (LME 16b/7)

hāraza: <Ar. Sığırın öd kesesinden çıkan ve kıl düşürme ilacı olarak kullanılan bir taş. *krş.* cāvdūn, cāvelherc, cāv-ı zehrec, cāvīze, enderzā, gāv-ı zehrec, hācerü'l-bakar, hāraza, hār-ı zehrec. (LME 15a/3, AC 102a/11)

harhek: <Far. Ilık denizlerde yaşayan, ağaç gibi kök salarak büyüyüp gelişen kalker iskeletli hayvandan elde edilen kırmızı renkli madde, mercan. *krş.* benātü'l-leyl, büssed, efrek, eş-şerī, hācer-i bahrī, kırıl, kuzūl, mercān. (LME 21a/4)

hār-ı zehrec: <Far.+Far. Sığırın öd kesesinden çıkan ve kıl düşürme ilacı olarak kullanılan bir taş. *krş.* cāvdūn, cāvelherc, cāv-ı zehrec, cāvīze, enderzā, gāv-ı zehrec, hācerü'l-bakar, hāraza, hār-ı zehrec. (LME 20a/17)

harkūs: <Far. Rastık taşı, kadınların kaşlarını veya saçlarını boyamak için sürdükleri siyah taş. *krş.* hādīd-i harkūs, harkūsü'l-berberī, hīnnā-yı mecnūn, nuḥās-ı muḥriḳ, rāstıḳ taşı, rūstuhṭec, rūy-ı sūḥte, vesme. (LME 20b/19)

harkūsü'l-berberī: <Ar.+Ar. Rastık taşı, kadınların kaşlarını veya saçlarını boyamak için sürdükleri siyah taş. *krş.* hādīd-i harkūs, harkūs, hīnnā-yı mecnūn, nuḥās-ı muḥriḳ, rāstıḳ taşı, rūstuhṭec, rūy-ı sūḥte, vesme. (LME 17b/13)

haşşā'ü'l-isfenc: <Ar.+Ar. Sünger taşı, madenleri ve fildişini parlatmakta kullanılan, çok gözenekli, ağırlığı az, sert bir taş. *krş.* hācer-i isfenc, sünger taşı. (TEN 44a/3, LME 18b/12)

hatemü'l-mülk: <Ar.+Ar. Akdeniz'de Limni Adası'ndan getirilen kırmızı bir kil. *krş.* ḥātīm-i mülūkī, ḥātīm-i yemānī, ḥavātīm-i lemsene, ḥavātīmü'l-bahīre, ḥavātīmü'l-mülk, kil-i bemhere, kil-i maḡrib, kil-i maḥtūm, leyā, maḡre-i melīne, maḡre-i yemānī, tūnū'l-gāhī, tūn-i maḥtūm, tūn-i maḡrib, tūn-i umre. (LME 21a/21)

ḥātīm-i mülūkî: <Ar.+Ar. Akdeniz'de Limni Adası'ndan getirilen kırmızı bir kil. *krş.* ḥatemü'l-mülk, ḥātīm-i yemānî, ḥavātīm-i lemsene, ḥavātīmü'l-bahîre, ḥavātīmü'l-mülk, kil-i bemhere, kil-i mağrib, kil-i maḥtüm, leyā, mağre-i melîne, mağre-i yemānî, tînü'l-gāhî, tîn-i maḥtüm, tîn-i mağrib, tîn-i ʿumre. (LME 20b/19)

ḥātīm-i yemānî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Akdeniz'de Limni Adası'ndan getirilen kırmızı bir kil. *krş.* ḥatemü'l-mülk, ḥātīm-i mülūkî, ḥavātīm-i lemsene, ḥavātīmü'l-bahîre, ḥavātīmü'l-mülk, kil-i bemhere, kil-i mağrib, kil-i maḥtüm, leyā, mağre-i melîne, mağre-i yemānî, tînü'l-gāhî, tîn-i maḥtüm, tîn-i mağrib, tîn-i ʿumre. (LME 20b/18)

ḥavātīm-i lemsene: <Ar. Akdeniz'de Limni Adası'ndan getirilen kırmızı bir kil. *krş.* ḥatemü'l-mülk, ḥātīm-i mülūkî, ḥātīm-i yemānî, ḥavātīmü'l-bahîre, ḥavātīmü'l-mülk, kil-i bemhere, kil-i mağrib, kil-i maḥtüm, leyā, mağre-i melîne, mağre-i yemānî, tînü'l-gāhî, tîn-i maḥtüm, tîn-i mağrib, tîn-i ʿumre. (LME 21b/20)

ḥavātīmü'l-bahîre: <Ar.+Ar. Akdeniz'de Limni Adası'ndan getirilen kırmızı bir kil. *krş.* ḥatemü'l-mülk, ḥātīm-i mülūkî, ḥātīm-i yemānî, ḥavātīm-i lemsene, ḥavātīmü'l-mülk, kil-i bemhere, kil-i mağrib, leyā, mağre-i melîne, mağre-i yemānî, tînü'l-gāhî, tîn-i maḥtüm, tîn-i mağrib, tîn-i ʿumre. (LME 20b/18)

ḥavātīmü'l-mülk: <Ar.+Ar. Akdeniz'de Limni Adası'ndan getirilen kırmızı bir kil. *krş.* ḥatemü'l-mülk, ḥātīm-i mülūkî, ḥātīm-i yemānî, ḥavātīm-i lemsene, ḥavātīmü'l-bahîre, kil-i bemhere, kil-i mağrib, kil-i maḥtüm, leyā, mağre-i melîne, mağre-i yemānî, tînü'l-gāhî, tîn-i maḥtüm, tîn-i mağrib, tîn-i ʿumre. (LME 20a/6)

hemc-hinā: <Far. Katran. *krş.* ḥîvetü'l-mevt, ḳatrān. (LME 54a/13)

ḥinnā-yı mecnūn: <Ar.+Ar. Rastık taşı, kadınların kaşlarını veya saçlarını boyamak için sürdükleri siyah taş. *krş.* ḥadîd-i ḥarḳūs, ḥarḳūs, ḥarḳūsu'l-berberî, nuḥās-ı muḥriḳ, rāstıḳ taşı, rūstuḥtec, rūy-ı sūhte, vesme. (LME 19a/13)

ḥıṣār: <? Kalya taşı, deniz otları ve çöven yakılarak elde edilen bir madde. *krş.* ḳalye, ṣebü'l-ʿaşfur, ṣebü'l-esākife, ṣeḥār, zāğ-ı ḳalye. (LME 20a/20)

ḥicāzî jengār: <Ar.+Far. Bir tür pas. (AC 184b/5)

Hindūsitān ṭuzı: <ö.a.+T. Kırmızı renkli bir çeşit tuz. *krş.* milḥ-i hindî. (AC 231a/11)

ḥîvetü'l-mevt: <Ar+Ar. Katran. *krş.* hemc-hinā, ḳaṭrān. (LME 16b/16)

ḥumāhān: <Far. Demir sandalı olarak bilinen siyah renkli bir taş. *krş.* şandal, şandalus. (LME 21b/16)

ḥüsn- yūsuf: <Ar.+Ar. Mürekkep balığının sırtındaki kemiksi tabakadan veya deniz kabuklarından elde edilen tuz, denizköpüğü. *krş.* ameliyun, °āmūrā, āzerfiyūn, deñizköpügi, ezariḳis, ezraḳi, izar-ı efyun, kef-i deryā, kerem-i eyyüb, ḳusbūr, şeceretü'l-kef, zebedü'l-baḥr. (LME 16b/9)

İ

iblis taşağı: <Ar.+T. Serçe yumurtasına benzer, yassı, donuk reklı ve içinde küçük bir taş bulunduran bir taş, şeytantaşağı. *krş.* ḥacerü'l-'aḳārib, ḥacerü'l-velāde, ḥacerü'n-nesr. (LME 18a/9)

iklimiya: <Gr. Bakır, gümüş ve altın gibi madenlerin eritilmesi sırasında meydana gelen köpük, çökeklere ve posalara verilen ad. (TEN 8b/6, LME 4a/4, AC 224a/8)

imsākü'l-cerrāḥ: <Ar.+Ar. Mekke Denizi'nden çıkarılan, parmak şeklinde bir taş. *krş.* aşābi°-i fir°avn. (LME 5b/16)

incü: <Çin. İnci. *krş.* dürr, lü°lü°. (TEN 71b/14, TA 34b/4, AC 84b/6)

irsun: <Gr. Yer yıldızı, sedef hastalığının tedavisinde kullanılan bir çeşit toz, pudra. *krş.* fersulūn, kevkeb-i buyān-müş, kevkeb-i şāmūs, kevkebü'l-arz, ḫn-i cezire, ḫn-i şāmūs, yer yıldızı. (LME 2a/2)

isfidāc: <Far. Üstübeç, boyacılıkta kullanılan zehirli, bazik kurşun karbonat. *krş.* baruḳ, eng-i ḥafif, eng-i muḥaffef, isfidāc-ı reşāşî, ispindāt, ḳalay üstübeci, sipîdāb, üstübec. (TEN 23a/12, TA 128b/3)

isfidāc-ı ḳalay : <Ar.+T. Kalaylı üstübeç. *krş.* ḳalay-ı isfidāc. (AC 267b11)

isfidāc-ı reşāşî: <Ar.+Ar. Üstübeç, boyacılıkta kullanılan zehirli, bazik kurşun karbonat. *krş.* baruḳ, eng-i ḥafif, eng-i muḥaffef, isfidāc, ispindāt, ḳalay üstübeci, sipîdāb, üstübec. (TEN 136b/9, AC 234a/5)

isḳaltin: <? Lut Gölü'nden çıkartılan bir deniz mumyası. *krş.* ebū ṭāven, ḳārsiyāl, muḳlü'l-yehūd, mūmiyā-yı ābî, mūmiyā-yı pālūde. (LME 5a/15)

ışmide: <Ar. Kaba tutya, sürme taşı, antimon. *krş.* kehl-i işfāhānî. (TEN 136b/8)

ispindāt: <Far. Üstübeç, boyacılıkta kullanılan zehirli, bazik kurşun karbonat. *krş.* baruk, eng-i hafif, eng-i muhaffef, isfidāc, isfidāc-ı reşāşî, çalay üstübeci, sipîdāb, üstübec. (LME 4a/5)

izar-ı efyun: <Gr. Mürekkep balığının sırtındaki kemiksi tabakadan veya deniz kabuklarından elde edilen tuz, denizköpüğü. *krş.* ameliyun, °āmūrā, āzerfiyūn, deñizköpüğü, ezarikis, ezraķi, hüsn-i yūsuf, kef-i deryā, kerem-i eyyüb, kusbūr, şeceretü'l-kef, zebedü'l-baħr. (LME 5b/2)

J

jengār: <Far. Bakır pası cinsinden yeşil renkli bir göz taşı, jengar. *krş.* cengār, enarin, çalem-i çengār, çalem-i zengār, kışıtus, zencār, zengār. (LME 6a/15, TA 250b/16, AC 81a/4)

jīve: <Far. Cıva. *krş.* ābık, °aynü'l-ħayāt, elfiya, el-ğayz, el-ğurād, el-lebenü'l-ħamel, ez-zemümü'l-ħayy, en-nāfilü't-ħār, en-nürü'z-zevārük, er-rūhānî, er-ravğ, ğibā, zībaķ. (LME 2b/18, AC 87a/10)

K

ķabari: <Gr. Silikon, kırmızı, yapışkan bir madde. *krş.* esperenc, esrikun, seyl-i ħūn, silikun, sîrkūn, sülügen, şengerf, zencefre, zerķūn. (LME 41a/14)

ķāl: <Ar. Lut Gölü'nden çıkarılan siyah bir zift. *krş.* kār. (LME 41b/4)

ķalay: <T. Atom numarası 50, atom ağırlığı 118,7, yoğunluğu 7,29 olan, 232 °C'de eriyen, gümüş beyazlığında, kolay işlenebilen, yumuşak bir element. *krş.* ānek, eng, erzîz, ķarziz, kışdir, kîmiyā. (TEN 92a/11, LME 5a/2, TA 42b/7, AC 179a/7)

ķalay-ı isfidāc: <T.+Far. Kalaylı üstübeç. *krş.* isfidāc-ı ķalay (AC 179a /7)

ķalay üstübeci: <T.+Far. Üstübeç, boyacılıkta kullanılan zehirli, bazik kurşun karbonat. *krş.* baruk, eng-i hafif, eng-i muhaffef, isfidāc, isfidāc-ı reşāşî, ispindāt, sipîdāb, üstübec. (LME 5a/4)

ķalazfiyun: <Gr. Bir çeşit arsenik, zırnık. (LME 41a/13)

ķalem-i çengār: <Ar.+Far. Bakır pası cinsinden bir göz taşı, jengar. *krş.* cengār, enarin, çalem-i zengār, kışıtus, jengār, zencār, zengār.

(LME 25a/17)

kalem-i zengâr: <Ar.+Far. Bakır pası cinsinden bir göz taşı, jengar. *krş.* cengâr, enarin, kalem-i çengâr, kışıtus, jengâr, zencâr, zengâr. (LME 40b/13)

kalğadis: <? Karaboya, demir-II-sülfat. (M 40a/9)

kalğand: <? Karaboyanın kırmızı nevi. (M 105b/7)

kalğandu: <Gr. Demir sülfat. (AC 229b/5)

kalğatâr: <? Sarı renkli bir tuz, demir sülfatın ısıtılmasıyla meydana gelen kırmızı, kahverengi demir-III-oksit. (TEN 136b/11, TA 22b/4, M 50a/11, AC 226a/10)

kalğatâr-ı muhriq: <Ar.+Ar. Yanmış kalkatar. (AC 226b/3)

kalğas: <? Yeşil demir-II-sülfat. *krş.* kulğanda. (TEN 51b/2)

kalıye: <Ar. Deniz otları ve çöven yakılarak elde edilen bir madde. *krş.* hışâr, şebü'l-^çaşfur, şebü'l-esâkife, şehâr, zâğ-ı kalıye. (TEN 139a/3, LME 7b/13, TM 127a/8, AC 91a/6)

kanbîl: <Ar. Yemen'de gökten yağın toprakla karışmasıyla oluşan, kavrulunca sarı renk alan bir cins toprak. (LME 36b/18)

kan taş: <T.+T. Özellikle göz hastalıklarının tedavisinde kullanılan, Sina çölünden ve Hindistan'dan getirilen koyu kırmızı bir taş. *krş.* hacerü'd-dem, hacerü'l-manţür, hamatıyus, sadene, şâdenc, şâdenc-i ^çades. (TEN 58b/13, AC 249b/4)

kâr: <Far. Lut Gölü'nden çıkarılan siyah bir zift. *krş.* kâl. (LME 42b/12)

kara boya: <T.+T. Sülfürük asit. (AC 169b/3)

kara tuz: <T.+T. Bir tür tıbbî tuz. (AC 188b/5)

kara zernîh: <T.+Far. Siyah arsenik. *krş.* zernîh-i esved. (AC 109a/7)

karsiyal: <Gr. Lut Gölü'nden çıkarılan bir deniz mumyası. *krş.* ebü tãven, iskalţin, muqlü'l-yehüd, mûmiyâ-yı âbî, mûmiyâ-yı pâlûde.(LME 41b/4)

karziz: <Gr. Kalay. *krş.* ânek, eng, erzîz, kalay, kışdir, kîmiyâ. (LME 41a/12)

kaşür: <Ar. Kâğıda sürülen bir taş. (LME 41a/11)

kaṭrān: <Ar. Organik maddelerden kuru damıtma yoluyla elde edilen, sıvı yağ kıvamında, kara renkte, ağır, is kokulu, suda erimeyen bir madde. *krş.* hemc-hinā, ḥīvetü'l-mevt. (TEN 67a/17, LME 4b/10, AC 93a/9)

ḳaya: <T. Sert ve iri taş kütleli. (TEN 65b/9, LME 2a/16)

ḳaysiyūr: <Far. Pütürünü ve kirini gidermek için yıkanırken ayağa sürülen çopur taş, ayak taşı. *krş.* ayak taşı, fīnek, ḳaysūr, köbük taşı. (LME 42b/10)

ḳaysūr: <Far. Pütürünü ve kirini gidermek için yıkanırken ayağa sürülen çopur taş, ayak taşı. *krş.* ayak taşı, fīnek, ḳaysiyūr, köbük taşı. (LME 17a/10)

ḳazıma ṭuz: <T.+T. Bir çeşit tuz. (AC 282a/3)

kef-i deryā: <Far.+Far. Mürekkep balığının sırtındaki kemiksi tabakadan veya deniz kabuklarından elde edilen tuz, denizköpüğü. *krş.* ameliyun, °āmūrā, āzerfiyūn, deñizköpügi, ezariḳis, ezraḳi, ḥüsn-i yūsuf, izar-ı efyun, kerem-i eyyüb, ḳusbūr, ṣeceretü'l-kef, zebedü'l-baḥr. (LME 43b/14)

kehl-i işfāhānî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Kaba tutya, sürme taşı, antimon. *krş.* işmide. (LME 2a/9)

kerem-i eyyüb: <Ar.+Ar. Mürekkep balığının sırtındaki kemiksi tabakadan veya deniz kabuklarından elde edilen tuz, denizköpüğü. *krş.* ameliyun, °āmūrā, āzerfiyūn, deñizköpügi, ezariḳis, ezraḳi, ḥüsn-i yūsuf, izar-ı efyun, kef-i deryā, ḳusbūr, ṣeceretü'l-kef, zebedü'l-baḥr. (LME 44b/3)

kevkeb-i buyān-müş: <Ar.+? Yeryıldızı, sedef hastalığının tedavisinde kullanılan bir çeşit toz, pudra. *krş.* fersulūn, irsun, kevkeb-i şāmūs, kevkebü'l-arz, ṭīn-i cezire, ṭīn-i şāmūs. yer yıldızı. (LME 45b/13)

kevkeb-i şāmūs: <Ar.+Gr. Yeryıldızı, sedef hastalığının tedavisinde kullanılan bir çeşit toz, pudra. *krş.* fersulūn, irsun, kevkeb-i buyān-müş, kevkebü'l-arz, ṭīn-i cezire, ṭīn-i şāmūs. yer yıldızı. (LME 46b/10)

kevkebü'l-arz: <Ar.+Ar. Yeryıldızı, sedef hastalığının tedavisinde kullanılan bir çeşit toz, pudra. *krş.* fersulūn, irsun, kevkeb-i buyān-müş, kevkeb-i şāmūs, ṭīn-i cezire, ṭīn-i şāmūs. yer yıldızı. (TEN 62a/6)

ḳıfrî: <Ar. Deniz mumyası, denizden çıkan bir çeşit zift. *krş.* ḳıfru'l-yahūd. (TEN 102b/10)

kıfru'l-yahūd: <Ar.+Ar. Deniz mumyası, denizden çıkan bir çeşit zift. *krş.* kıfrî. (TEN 75b/9, TA 22b/8)

kıraç: <Ar. Değerli taşların tartısında kullanılan iki desigramlık ölçü birimi. (TEN 51b/12, TA 83b/11)

kırfıl: <? Ilık denizlerde yaşayan, ağaç gibi kök salarak büyüyen gelişen kalker iskeletli hayvandan elde edilen kırmızı renkli madde, mercan. *krş.* benātü'l-leyl, büssed, efrek, eş-şerî, hacer-i bahrî, harhek, kuzül, mercân. (LME 42a/6)

kışdir: <Gr. Kalay. *krş.* ānek, eng, erzîz, qalay, qarıziz, kîmiyâ. (LME 41a/12)

kışıus: <Gr. Bakır pası cinsinden bir göz taşı, jengar. *krş.* cengâr, enarin, jengâr, qalem-i çengâr, qalem-i zengâr, zencâr, zengâr. (LME 40b/13)

kızıl kibrît: <T.+Ar. Kızıl kükürt. (AC 109a/8)

kızıl mürekkeb: <T.+Ar. Kırmızı boya elde edilen bir taş. *krş.* hacer-i zîbak, mârîdî. (LME 16b/18)

kızıl şab: <T.+Ar. Bir tür şap. (AC 85a/1)

kızıl zernîh: <T.+Ar. Kızıl zırnık, arsenik. *krş.* cenârek, deraklıkun. (M 275a/8, AC 95a/10)

kibrît: <Ar. Kükürt. (TEN 8b/6, TA 34b/9, AC 91a/1)

kibrîtu: <Ar. Kibritle ilgili, kükürt cinsinden olan, sülfürük. (TEN 11a/7)

kibrîtiyyet: <Ar. İçinde kükürt niteliğinde element bulunma durumu. (TEN 12b/18)

kil: <Far. Çanak çömlek yapımında kullanılan, yeşilimtrak, yağlı ve yumuşak toprak. (TEN 15b/14, TM 94b/8)

kil-i bemhere: <Far. Akdeniz'de Limni Adası'ndan getirilen kırmızı bir kil. *krş.* hatemü'l-mülk, hâtîm-i mülükî, hâtîm-i yemânî, havâtîm-i lemsene, havâtîmü'l-bahîre, havâtîmü'l-mülk, kil-i mağrib, kil-i mahtûm, leyâ, mağre-i melîne, mağre-i yemânî, tînü'l-gâhî, tîn-i mahtûm, tîn-i mağrib, tîn-i umre. (LME 45a/14)

kil-i ermenî: <Far.+ö.a.+nisbet î'si. Ermeni kili denen ve ilaç olarak kullanılan bir tür kil, potasyum nitrat. *krş.* felyun, gilermen, mağretü'n-necâdîn, tîn-i ermenî. (TEN 131a/6, TA 13a/1, AC 66b/2)

kil-i hikmet: <Far.+Ar. Eski tabiplerin ve kimyagerlerin şişe ve imbic üzerinde sıvadıkları bir tür çamur. (TEN 63b/7, TA 19a/14)

kil-i mağrib: <Far.+Ar. Akdeniz'de Limni Adası'ndan getirilen kırmızı bir kil. *krş.* ḥatemü'l-mülk, ḥātüm-i mülükî, ḥātüm-i yemânî, ḥavātüm-i lemsene, ḥavātümü'l-bahîre, ḥavātümü'l-mülk, kil-i bemhere, kil-i maḥtüm, leyā, mağre-i melîne, mağre-i yemânî, tînü'l-gāhî, tîn-i maḥtüm, tîn-i mağrib, tîn-i ʿumre.(LME 45b/12)

kil-i maḥtüm: <Far.+Ar. Akdeniz'de Limni Adası'ndan getirilen kırmızı bir kil. *krş.* kil-i bemhere, ḥatemü'l-mülk, ḥātüm-i mülükî, ḥātüm-i yemânî, ḥavātüm-i lemsene, ḥavātümü'l-bahîre, ḥavātümü'l-mülk, kil-i mağrib, leyā, mağre-i melîne, mağre-i yemânî, tînü'l-gāhî, tîn-i maḥtüm, tîn-i mağrib, tîn-i ʿumre. (AC 255b/10)

kil-i sefid: <Far.+Far. Horasan çamuru, beyaz çamur. (LME 45b/16)

kil-i surḥ: <Far.+Far. Renkli badana toprağı, kırmızı çamur. *krş.* aşı toprağı, mağre, türāb-ı ḥirmenî. (LME 46b/11)

kils: <Ar. Kireç. *krş.* āhek, caşş, kirec, nüre. (LME 18b/4)

kilyā: <Far. Kalye taşı. (TEN 145b/12)

kîmiyā: <Far. Kalay. *krş.* ānek, eng, erzîz, qalay, qariziz, kışdir. (LME 45b/4)

ḳîr: <Ar. Zift, karasakız. *krş.* baṭralavan, mumya, zift. (LME 42b/12)

kirec: <Far. Mermer, tebeşir, kireç taşı, alçı taşı gibi birçok taşın özünü oluşturan kalsiyum oksit. *krş.* āhek, caşş, kils, nüre. (TEN 13a/19, LME 14a/19, AC 90b/4)

kiremide: <Gr. Kiremit. (TEN 32a/7)

kislü: <T. Taş, kum, kil ile karışık olan madde. (LME 62a/6)

ḳovaz: <? Yapılarda kullanılan açık renkli ve siyah renkli delikli, hafif, işlenmesi kolay, ateşe dayanıklı bir tür taş. *krş.* cemecem, cimcim. (LME 14b/21)

köbük taşı: <T.+T. Pütürünü ve kirini gidermek için yıkanırken ayağa sürülen çopur taş, ayak taşı. *krş.* ayak taşı, fînek, ḳaysiyür, ḳaysür. (LME 38a/18)

kömür: <T. Karbonlu maddelerin kapalı ve havasız yerlerde için

için yanmasından veya çok uzun süre derin toprak katmanları altında kalıp birtakım kimyasal değişmelere uğramasından oluşan, siyah renkli, bitkisel kaynaklı, içinde yüksek oranda karbon bulunan katı yakıt. (TEN 56b/3)

küh-i ahen: <Far. Demir döküntüsü, demir kırpıntısı. *krş.* demür talaşı. (LME 43b/21)

külād: <Far. Çelik. (TEN 44a/7)

külkadis: <Far. Beyaz demir-II-sülfat. (TEN 51b/1, LME 40a/16)

külkanda: <Gr. Yeşil demir-II-sülfat. *krş.* kalças. (TEN 51b/2)

külkandar: <Gr. Sarı zaç. *krş.* külkaçar, zāc-ı kıbrîsî. (LME 40b/1)

külkant: <Gr. Kırmızı zaç. *krş.* şeb-i ahmer, şebü'l-ḥulūd, zāc-ı ahmer. (LME 40b/1)

külkaçar: <Gr. Sarı zaç. *krş.* külkandar, zāc-ı kıbrîsî. (LME 40a/17)

kum: <T. Silisli kütlelerin, kayaların, doğal etkenlerle parçalanarak ufalanmasından oluşan, deniz kıyısı, dere yatağı vb. yerlerde çok bulunan, ufak, sert tanecikler. (TEN 9a/13, LME 6b/15)

kurşun: <T. Yumuşak, ağır, mavimsi ak renkli, yatak alaşımları ile kolay işlenir çeliklerde kullanılan metal. *krş.* abār, el-āhnek, reşāş, şırfān, sürb, üsrüb. (TEN 28a/6, LME 3a/13, AC 61b/9)

kurşun boķı: <T.+T. Kurşun artığı. *krş.* ḥabsü'l- reşās. (LME 21a/19)

kurşun üstübeci: <T.+Far. Kurşun karbonatı. *krş.* °ayār, sürb-i sūḥte, üsrüb-i sūḥte. (LME 3a/13)

kusbūr: <? Mürekkep balığının sırtındaki kemiksi tabakadan veya deniz kabuklarından elde edilen tuz, denizköpüğü. *krş.* ameliyun, °āmūrā, āzerfiyūn, deñizköpüğü, ezarikis, ezraķi, ḥüsn-i yūsuf, izar-ı efyun, kef-i deryā, kerem-i eyyüb, şeceretü'l-kef, zebedü'l-baḥr. (LME 41b/19)

kuzül: <Ar. Ilık denizlerde yaşayan, ağaç gibi kök salarak büyüyüp gelişen kalker iskeletli hayvandan elde edilen kırmızı renkli madde, mercan. *krş.* benātü'l-leyl, büssed, efrek, eş-şerî, ḥacer-i baḥrî, ḥarhek, kırfil, mercān. (LME 41b/15)

kükürd: <Far. Atom numarası 16, atom ağırlığı 32,06 olan, 119 °C'de eriyen ve 444 °C'de kaynayan, doğada saf veya başka cisimlerle

birleşik olarak bulunan, sarı renkli element, sülf. (TEN 28a/12, TA 224b/15, AC 90a/10)

L

lâciverd taşı: <Far.+T. İçinde düzgün bir biçimde dağılmış kükürt bulunan sodyumla alüminyum silikatın oluşturduğu değerli, lacivert renkli taş. *krş.* hâcerü'l-lâciverd, hâcer-i lâciverdî, mertîs. (TEN 85a/5, AC 201a/6)

la^l: <Ar. Parlak kırmızı renkli billurlaşmış, saydam bir alüminyum oksidi olan değerli bir taş. (TEN 8a/6, LME 47a/18, AC 7b/6)

la^cveķî: <Ar. Çok yumuşak, suda hemen çözünen, leke çıkarmak için kullanılan bir taş. *krş.* lufğus. (LME 47b/11)

leyâ: <Far. Akdeniz'de Limni Adası'dan getirilen kırmızı bir kil. *krş.* hâtemü'l-mülk, hâtim-i mülükî, hâtim-i yemânî, havâtîm-i lemsene, havâtîmü'l-bahîre, havâtîmü'l-mülk, kil-i bemhere, kil-i mağrib, kil-i mahtûm, mağre-i melîne, mağre-i yemânî, tînü'l-gâhî, tîn-i mahtûm, tîn-i mağrib, tîn-i ʿumre. (LME 47a/ 19)

lufğus: <Gr. Çok yumuşak, suda hemen çözünen, leke çıkarmak için kullanılan bir taş. *krş.* la^cveķî. (LME 47b/11)

lü^clü^c: <Ar. İnci. *krş.* dürr, incü. (TEN 12a/10)

M

ma^cden: <Ar. Demir altın, bakır gibi elementlerin ortak adı. (TEN 8a/4, LME 45a/6)

ma^cdenî: <Ar. Madenden yapılmış, madenle ilgili. (TEN 36a/8, LME 17b/10, AC 235a/3)

ma^cdeniyyât: <Ar. Madenden yapılmış nesnelere, madenle ilgili şeyler. (TEN 6b/13)

ma^cden toprağı: <Ar.+T. Maden bulunan toprak. *krş.* gerd-i seflâ. (LME 45a/6)

ma^cdenî zencefre: <Ar.+Ar. Kırmızı kurşun oksid. *krş.* meşbetün. (LME 50b/2)

mağre: <Ar. Renkli badana toprağı, kırmızı çamur. *krş.* aşî toprağı, kil-i surh, türâb-ı hîrmenî. (TEN 100b/9)

mağre-i melîne: <Ar. Akdeniz'de Limni Adası'ndan getirilen kırmızı bir kil. *krş.* hâtemü'l-mülk, hâtim-i mülükî, hâtim-i yemânî,

ḥavātîm-i lemsene, ḥavātîmü'l-bahîre, ḥavâtîmü'l-mülk, kil-i bemhere, kil-i mağrib, kil-i maḥtûm, leyā, mağre-i yemānî, ṭînü'l-gāhî, ṭîn-i maḥtûm, ṭîn-i mağrib, ṭîn-i ʿumre. (LME 50b/7)

mağre-i yemānî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Akdeniz'de Limni Adası'ndan getirilen kırmızı bir kil. *krş.* ḥatemü'l-mülk, ḥātîm-i mülükî, ḥātîm-i yemānî, ḥavātîm-i lemsene, ḥavātîmü'l-bahîre, ḥavâtîmü'l-mülk, kil-i bemhere, kil-i mağrib, kil-i maḥtûm, leyā, mağre-i melîne, ṭînü'l-gāhî, ṭîn-i maḥtûm, ṭîn-i mağrib, ṭîn-i ʿumre. (LME 50a/11)

mağretü'n-necādîn: <Ar. Ermeni kili denen ve ilaç olarak kullanılan bir tür kil, potasyum nitrat. *krş.* felyun, gilermen, kil-i ermenî, ṭîn-i ermenî. (LME 49b/18)

māridî: <Far. Kırmızı boya elde edilen bir taş. *krş.* ḥacer-i zîbak, kızıl mürekkeb. (LME 49a/19)

mās: <Ar. Elmas. (TEN 96a/11)

māy^ʿî: <Ar. Sarı katran. (LME 49b/12)

me^ʿādin: <Ar. Madenler. (TEN 143a/3)

mehā: <Far. Çakmak taşı, demir veya çeliğe sürtüldüğünde kıvılcım çıkartan bir tür kuvars. *krş.* çakmak taşı, ḥacerü'n-nār, ḥacerü'ş-şam, ḥacerü'z-zerār, seng-i āteş. (LME 49b/6)

mercān: <Ar. Ilık denizlerde yaşayan, ağaç gibi kök salarak büyü-yüp gelişen kalker iskeletli hayvandan elde edilen kırmızı renkli madde, mercan. *krş.* benātü'l-leyl, büssed, efrek, eş-şerî, ḥacer-i bahrî, ḥarhek, kırful, kuzûl. (TEN 94b/10, LME 4b/10, TA 279a/4)

merkaşîşā: <Far. Göz taşı, ruşena taşı. *krş.* buriş, erşed, ḥacerü'n-nūr, ḥacerü'r-rüşenā, seng-i rüşenā, rüşenāyî. (TEN 98b/12, LME 18b/7, AC 229a/7)

mermer taşı: <Gr.+T. Billurlaşmış kireç taşı. *krş.* ḥacerü'r-ruḥām, ḥacerü'ş-şatrîṭ, ḥacerü'ş-şutūt, ruḥām. (LME 18b/4)

merṭîs: <Far. İçinde düzgün bir biçimde dağılmış kükürt bulunan sodyumla alüminyum silikatın oluşturduğu değerli, lacivert renkli taş. *krş.* ḥacer-i lāciverdî, ḥacerü'l-lāciverd, lāciverd taşı. (LME 51a/6)

mesbetün: <Ar. Kırmızı kurşun oksid. *krş.* ma'denî zencefre. (LME 50b/12)

mıknāṭîs: <Ar. <Gr. Demiri ve daha başka bazı maddeleri çeken demir oksit. *krş.* āhen-keş, āhen-rübā, seng-i āhen-rübā. (TEN 142b/8,

LME 3a/17, TA 36a/14)

mısr şebi: <Ar.+Ar. Mısır şapı, bir dağdan çıkartılan, buz gibi donuk olan bir çeşit şap. *krş.* şeb-i müdevver, şeb-i raṭb, şeb-i yemānî, şeb-i yemenî. (LME 31b/8)

milḥ:<Ar. Tuz. *krş.* nemek, tuz. (TEN 10a/18, LME 48a/9, TA 136b/1, AC 227a/6)

milḥî: <Ar. Tuzla ilgili. (TEN 11a/7)

milḥ-i ʿacîn: <Ar.+Ar. Bir çeşit tuz, kefe tuzu. (TEN 101b/4, LME 49b/8, TA 59b/8)

milḥ-i enderānî: <Ar.+Ar. Billur renkte tıbbî bir tuz, saf tuz, Hacı Bektaş tuzu. *krş.* enderānî, enderānî duz, ḥācî bekdaş tuzu, nemek-i ṭaberzed. (TEN 101b/4, LME 48b/14, TA 224b/4, AC 224b/2)

milḥ-i hindî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Kırmızı renkli bir çeşit tuz. *krş.* Hindüsitan tuzu. (TEN 117b/12, TA 32a/15, AC 202a/3)

milḥ-i ḳalye: <Ar.+Ar. Kalya taşından çıkartılan tuz, sodyum oksit. (TEN 143b/2)

milḥ-i nefḥî: <Ar.+Ar. Siyah renkli bir çeşit tuz. (TA 179a/3)

milḥ-i nevsıye: <Ar.+Ar. Amonyak tuzu, amonyak klorür. *krş.* ermina, nişadır, nüşādur. (LME 48a/5)

milḥ-i ṭaʿām: <Ar.+Ar. Yemek tuzu, sofratuzu. (TA 136a/4)

milḥıyyet: <Ar. Tuzluluk. (TEN 12b/19)

mis: <Far. Bakır. *krş.* bakır, nuḥās. (TA 210a/16)

misenn: <Ar. Bıçak, çakı, makas vb. kesici araçları bilemekte kullanılan ince taneli sarı taş, bileği taşı. *krş.* bilegü taşı, ḥacer-i ʿirākî, ḥacerü'l-misenn. (LME 51a/14)

mis-zerd: <Far. Sarı pirinç, bileşiminde, %60-80 bakır bulunan pirinç. *krş.* pirinc altı. (LME 48b/11)

muḳlü'l-yehūd: <Ar.+Ar. Lut Gölü'nden çıkartılan bir deniz mummyası. *krş.* ebū ṭāven, işkalṭin, ḳārsiyāl, mūmiyā-yı ābî, mūmiyā-yı pālūde. (LME 50a/9)

mūmiyā: <Far. İran'da İstahri şehrinde bir mağaranın damından damlayan berrak ve rengi siyaha yakın, tedavi edici özelliği olan doğal bir zamk. (TEN 75b/16, LME 12b/21)

mūmiyā-yı ābî: <Far.+Ar. Lut Gölü'nden çıkartılan bir deniz mummyası. *krş.* ebū fāven, iskalṭin, kārsiyāl, muḳlū'l-yehūd, mūmiyā-yı pālūde. (TEN 75b/13, LME 50a/8)

mūmiyā-yı ma'denî: <Far.+Ar. Mumyalama işleminde kullanılan bir tür taş. *krş.* ḥacerü'l-ḥayāl. (TEN 138b/17, LME 17b/9)

mūmiyā-yı pālūde: <Far.+Far. Lut Gölü'nden çıkartılan bir deniz mummyası. *krş.* ebū fāven, iskalṭin, kārsiyāl, muḳlū'l-yehūd, mūmiyā-yı ābî. (LME 59a/19)

mumyā: <Far. Zift, karasakız. *krş.* baṭralavan, kîr, zift. (TEN 75b/9)

murād-ı seng: <Far. Doğal kurşun oksit. *krş.* mürdāseng, mürdeseng, müreng, mürtek. (TEN 50b/6)

mürdāseng: <Far. Doğal kurşun oksit. *krş.* murād-ı seng, mürdeseng, müreng, mürtek. (LME 49a/7)

mürdeseng: <Far. Doğal kurşun oksit. *krş.* murād-ı seng, mürdāseng, müreng, mürtek. (TEN 98a/10, LME 49a/6, AC 81b/7)

müreng: <Far. Doğal kurşun oksit. *krş.* murād-ı seng, mürdāseng, mürdeseng, mürtek. (LME 49a/7)

mürtek: <Far. Doğal kurşun oksit. *krş.* murād-ı seng, mürdāseng, mürdeseng, müreng. (LME 51a/9)

N

naṭrūn: <Ar. Doğal sodyum karbonat. (TEN 79b/9, LME 8b/3, TA 207a/3, AC 220a/10)

neft: <Ar. Ham veya arıtılmış petrol. (TEN 97a/19, LME 51b/2, TA 270a/14, AC 193a/7)

neḥced: <Far. Demir boku, cüruf, erime durumundaki madenlerin yüzeyinde toplanan madde, dışık. *krş.* demür boḳı, fencenüş, fencüş, ḥabṣ-i ḥadîd, ḥabṣü'l-ḥadîd, rîm-i āhek, telef-i āhenker, usḳurun. (LME 51b/8)

nemek: <Far. Tuz. *krş.* milḥ, ṭuz. (LME 52a/15, TA 132a/5)

nemek-i ṭaber-zed: <Far.+Far. Billur renkte tıbbî bir tuz, saf tuz, Hacı Bektaş tuzu. *krş.* enderānî, enderānî duz, ḥācı bekdāş ṭuzı, milḥ-i enderānî. (TEN 101b/5, LME 52a/15)

nerg-i peleng: <Far.+Far. Badem büyüklüğünde, kaplanın kuyruk

sokumunda olan bir taş. *krş.* hâcerü'n-nimr. (LME 52a/18)

nişâdır: <Far. Amonyak tuzu, amonyak klorür. *krş.* ermina, milh-i nevsie, nüşâdur. (TEN 108b/8, LME 9b/5, AC 95a/3)

nuhâs: <Ar. Bakır. *krş.* bakır, mis. (TEN 71a/6, LME 39a/8, TA 258b/13, AC 222a/6)

nuhâs-ı muhriķ: <Ar.+Ar. 1. Yanmış bakır. *krş.* göyünmüş bakır. 2. Rastık taşı, kadınların kaşlarını veya saçlarını boyamak için sürdükleri siyah taş. *krş.* hâdîd-i harkûs, harkûs, harkûsu'l-berberî, hınnâ-yı mecnûn, râstık taşı, rûstuhtec, rûy-ı sühte, vesme. (TEN 136b/9, LME 52a/14, TA 236b/11, AC 225a/8)

nuhâsî: <Ar. Bakırla ilgili, bakıra ait. (TEN 98b/14)

nüre: <Ar. Kireç. *krş.* âhek, caşş, kils, kirec. (TEN 49a/8, LME 16b/14)

nüşâdur: <Far. Amonyak tuzu, amonyak klorür. *krş.* ermina, milh-i nevsie, nişadır. (TEN 108b/8, LME 31b/19)

P

pânzehir: <Far. Hidratlı silis cinsinden süt beyazı değerli taş, panzehir taşı. *krş.* bād- zehr. (TEN 35b/18)

pây-zehr: <Far. Geviş getiren hayvanların mide ve bağırsaklarında oluşan ve eskiden panzehir olarak kullanılan bir taş. *krş.* fâţ-zehr, hâcerü't-teys. (LME 9B/4)

pîrezed: <Far. Küpe ve yüzük taşı gibi süslemede kullanılan, mavi renkli, saydam olmayan hidratlı doğal alüminyum ve fosfattan oluşan değerli bir mineral, firuze taşı. *krş.* birüz, firûze, hâcerü'l-^cayn, pirûze. (AC 188a/6)

pirinc: <Far. Bakıra çinko katılarak elde edilen sarı renkte bir alaşım. (TEN 94a/7, LME 48b/12)

pirinc altı: <Far.+T. Sarı pirinç, bileşiminde, %60-80 bakır bulunan pirinç. *krş.* mis-zerd. (LME 48b/12)

pirûze: <Far. Küpe ve yüzük taşı gibi süslemede kullanılan, mavi renkli, saydam olmayan hidratlı doğal alüminyum ve fosfattan oluşan değerli bir mineral. *krş.* birüz, firûze, hâcerü'l-^cayn, pîrezed. (TEN 70a/5)

pulâd: <Far. 1. Çelik. 2.Çeliğin parlatılmasıyla elde edilen ayna. (M 218b/7)

püte: <Far. İçinde maden eritilen tava. (TEN 145b/15, TA 260b/8)

R

rağvetü'l-kamer: <Ar.+Ar. Geceleri ay ışığında bulunduğu söylenen şeffaf bir çeşit taş, ay köpüğü, ay taşı. *krş.* ay köbügi, ay taşı, başākü'l-kamer, efrusalıyın, hacerü'l-kamer, zebedü'l-kamer. (LME 24B/5)

rāstık taşı: <Far.+T. Kadınların kaşlarını veya saçlarını boyamak için sürdükleri siyah taş. *krş.* hadîd-i harkūs, harkūs, harkūsü'l-berberî, hınnā-yı mecnūn, nuhās-ı muhriķ, rūstuhtec, rüy-yı sūhte, vesme. (LME 52a/14, AC 185b/11)

rehîc: <Ar. Zırnık, arsenik. *krş.* ağber, sıçan otı, zernîh. (AC 203a/5)

reşāş: <Ar. Kurşun. *krş.* abār, el-āhnek, kurşun, şırfān, sürb, üsrüb. (TEN 137a/6, LME 24a/5)

reşāşî: <Ar. Kurşun rengi, kurşuni. (TEN 136b/9, TA 237a/16)

reşāş-i muhriķ: <Ar.+Ar. Yanmış kurşun. *krş.* ābār-ı muhriķ. (TEN 144b/13)

reşāşü'l- beyz: <Ar.+Ar. Beyaz kurşun. (TEN 50b/2)

rîm-i āhek: <Far.+Far. Demir boku, cüruf, erime durumundaki madenlerin yüzeyinde toplanan madde, dışık. *krş.* demür bokı, fencenüş, fencüş, habs-i hadîd, habsü'l-hadîd, nehcéd, telef-i āhenker, uskurun. (LME 23b/12)

ruhām: <Ar. Mermer. *krş.* hacerü'r-ruhām, hacerü's-şatrîf, hacerü's-şuţûf, mermer taşı. (TEN 50a/15, LME 24a/5)

rūstuhtec: <Far. Rastık taşı, kadınların kaşlarını veya saçlarını boyamak için sürdükleri siyah taş. *krş.* hadîd-i harkūs, harkūs, harkūsü'l-berberî, hınnā-yı mecnūn, nuhās-ı muhriķ, rāstık taşı, rüy-yı sūhte, vesme. (LME 24a/15)

rūşenāyî: <Far. Göz taşı, ruşena taşı. *krş.* buriţiş, erşed, hacerü'n-nür, hacerü'r-rūşenā, merķaşişā, seng-i rūşenā. (TEN 98b/12)

rüy: <Far. Tunç. *krş.* °atfār, tuc. (LME 24b/18)

rüy-yı sūhte: <Far.+Far. Rastık taşı, kadınların kaşlarını veya saçlarını boyamak için sürdükleri siyah taş. *krş.* hadîd-i harkūs, harkūs, harkūsü'l-berberî, hınnā-yı mecnūn, nuhās-ı muhriķ, rāstık taşı, rūstuhtec,

vesme. (LME 24b/8)

S

sādene: <Far. Özellikle göz hastalıklarının tedavisinde kullanılan, Sina çölünden ve Hindistan'dan getirilen koyu kırmızı bir taş, kan taşı. krş. hācerü'd-dem, hācerü'l-manṭūr, hāmaṭiyus, kan taşı, şādenc, şādenc-i 'ades. (LME 30a/4)

şafîr: <Ar. Mavi renkli, kıymetli sert bir taş. krş. safirus. (TEN 43b/18)

safirius: <Lat. Mavi renkli kıymetli sert bir taş. krş. şafîr. (TEN 71a/5)

şandal: <Ar. Demir sandalı olarak bilinen siyah renkli bir taş. krş. ḥumāhān, şandalus. (LME 20b/11)

şandalus: <Gr. Demir sandalı olarak bilinen siyah renkli bir taş. krş. ḥumāhān, şandal. (LME 33a/10)

şarı kükürd: <T.+Far. Sarı kükürt. (TM 108b/1, AC 171/1)

şarı zernîḥ: <T.+Far. Sarı zırnık, sarı arsenik. krş. el-ilm-i aşfar, ersaniḳun, zernîḥ-i aşfer, zernîḥ-i bedehşî. (LME 2b/2)

şatrıḳul: <? Şapın bir çeşidi. (M 246a/5)

sebh: <Ar. Hindistan'da bulunan siyah, şifalı bir taş. (LME 29b/9)

seknec: <Far. Suriye'den getirilen bir çeşit katran, zift, yersakızı. (LME 28a/1)

selc-i şînî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Çin'den gelen şifalı beyaz bir taş. (LME 13b/8)

seng: <Far. Taş. krş. hācer, taş. (TEN 47b/18, LME 45a/21, AC 264a/7)

seng-i āhen-rübā: <Far.+Far. Mıknatıs taşı, demirçeken. krş. āhen-keş, āhen-rübā, mıknāṭîs. (LME 29a/9)

seng-i āteş: <Far.+Far. Çakmak taşı, demir veya çeliğe sürtüldüğünde kıvılcım çıkartan bir tür kuvars. krş. çakmak taşı, hācerü'n-nār, hācerü'ş-şam, hācerü'z-zerār, mehā. (LME 29a/18)

seng-i rūşenā: <Far. Göz taşı, ruşena taşı. krş. buritiş, erşed, hācerü'n-nūr, hācerü'r-rūşenā, merkaşîşā, rūşenāyî. (LME 18b/7)

senḥāle-i fızza: <Ar.+Ar. Gümüş kalıntısı, gümüş boku. krş.

buzākū'l-ķamer, gümüş boķı, gümüş ekindisi, ķabsü'l- fızza. (LME 29a/5)

serçe Şebi: <T.+Ar. Serçe Şapı denilen ayakkabıcıların kullandıkları bir cins tuz. *krş.* Şeb-i esākife. (LME 31b/9)

seyl-i ĥün: <Ar.+Far. Silikon, kırmızı, yapışkan bir madde. *krş.* esperenc, esrikun, ķabari, siliķun, sîrķün, sülügen, Şengerf, zencefre, zerķün. (LME 27b/21)

seyyid ġāzî penîri: <Ar.+Far. Yumuşak, beyaz bir taş, idrar taşı, kum taşı. *krş.* tefîrâ. (LME 12b/1)

Őıçan otı: <T.+T. Zırnık, arsenik. *krş.* ağber, rehîc, zernîĥ. (AC 203a/5)

Őırça: <T. Cam. *krş.* ābgîne, zücâc. (TEN 94b/6, LME 16a/4, AC 83b/7)

Şırfân: <Far. Kurşun. *krş.* abâr, el-āhnek, ķurşun, reşâş, sürb, üsrüb. (LME 33a/15)

siliķun: <Gr. Silikon, kırmızı, yapışkan bir madde. *krş.* esperenc, esrikun, ķabari, seyl-i ĥün, sîrķün, sülügen, Şengerf, zencefre, zerķün. (LME 30a/7)

Őîm: <Far. Gümüş. *krş.* gümüş, fızza. (TEN 69b/17)

Őipîdâb: <Far. Üstübec, boyacılıkta kullanılan zehirli, bazik kurşun karbonat. *krş.* baruk, eng-i ĥafîf, eng-i muĥaffef, isfidâc, isfidâc-ı reşâşî, ispidât, ķalay üstübeci, üstübec. (LME 28a/21)

sîrķün: <Far. Silikon, kırmızı, yapışkan bir madde. *krş.* esperenc, esrikun, ķabari, seyl-i ĥün, siliķun, sülügen, Şengerf, zencefre, zerķün. (LME 28b/3)

sürî: <? Kızıl demir sülfat. (LME 30a/7)

sürîle: <Far. Yuvarlak, Őıfalı bir taş. (LME 30a/10)

sükker-i üsrüb: <Ar.+Far. Őeker gibi, Őekere benzer kurşun. (TEN 143a/18)

süleymân: <Ar. Kıymetli bir taş, sülümen. (AC 179b/9)

sülügen: <T. Silikon, kırmızı, yapışkan bir madde. *krş.* esperenc, esrikun, ķabari, seyl-i ĥün, siliķun, sîrķün, Şengerf, zencefre, zerķün. (LME 4a/8)

sünger taşı: <Gr.+T. Madenleri ve fildişini parlatmakta kullanılan, çok gözenekli, ağırlığı az, sert bir taş. *krş.* hacet-i isfenc, haşşâ'ü'l-isfenc. (TEN 11b/10, LME 17a/3)

sürb: <Far. Kurşun. *krş.* abâr, el-âhnek, kurşun, reşâş, şırfân, üsrüb. (LME 28a/9)

sürb-i sühte: <Far.+Far. Kurşun karbonatı. *krş.* °ayâr, kurşun üstübeci, üsrüb-i sühte. (LME 28a/9)

Ş

şâb: <Ar. Alüminyum ve potasyum sülfatından veya amonyum alüminyum sülfatından oluşan, sıcak suda eriyen, tadı buruk, antiseptik bir madde. *krş.* şeb, zâk-ı şipîd. (AC 79b/6)

şâbürkan: <Ar. Bir demir çeşidi. (TEN 44a/6)

şâdenc: <Far. Özellikle göz hastalıklarının tedavisinde kullanılan, Sina çölünden ve Hindistan'dan getirilen koyu kırmızı bir taş, kan taşı. *krş.* hacetü'd-dem, hacetü'l-manţûr, hamatîyus, kan taşı, sâdene, şâdenc-i °ades. (TEN 58b/12, LME 18b/5, AC 221a/10)

şâdenc-i °ades: <Far.+Ar. Özellikle göz hastalıklarının tedavisinde kullanılan, Sina çölünden ve Hindistan'dan getirilen koyu kırmızı bir taş, kan taşı. *krş.* hacetü'd-dem, hacetü'l-manţûr, hamatîyus, kan taşı, sâdene, şâdenc. (TA 259a/7)

şâk-ı gubâr: <Ar.+Ar. Beyaz zaç. *krş.* şeb-i ebyaz. (LME 32a/12)

şâıl: <Far. Hindistan'dan gelen, kuru domalan mantarına benzeyen şifalı bir taş, ravşenek. (LME 31a/17)

şeb: <Ar. Alüminyum ve potasyum sülfatından veya amonyum alüminyum sülfatından oluşan, sıcak suda eriyen, tadı buruk, antiseptik bir madde, şap. *krş.* şâb, zâk-ı şipîd. (TEN 143a/4, LME 25a/16, AC 173a/5)

şeb-i ahmer: <Ar.+Ar. Kırmızı zaç. *krş.* kulqant, şebü'l-hulûd, zâc-ı ahmer. (LME 31b/8)

şeb-i ebyaz: <Ar.+Ar. Beyaz zaç. *krş.* şâk-ı gubâr. (TEN 144b/2)

şeb-i esâkife: <Ar.+Ar. Serçe şapı denilen ayakkabıcıların kullandıkları bir cins tuz. *krş.* serçe şebi. (LME 31b/9)

şeb-i müdevver: <Ar.+Ar. Mısır şapı, bir dağdan çıkartılan, buz gibi donuk olan bir çeşit şap. *krş.* mısır şebi, şeb-i raţb, şeb-i yemânî, şeb-i

yemenî. (LME 31b/8)

şeb-i raṭb: <Ar.+Ar. Mısır şapı, bir dağdan çıkartılan, buz gibi donuk olan bir çeşit şap. *krş.* mısır şebi, şeb-i müdevver, şeb-i yemānî, şeb-i yemenî. (LME 31b/8)

şeb-i yemānî: <Ar.+ö.a.+nisbet i'si. Mısır şapı, bir dağdan çıkartılan, buz gibi donuk olan bir çeşit şap. *krş.* mısır şebi, şeb-i müdevver, şeb-i raṭb, şeb-i yemenî. (TEN 118b/1)

şeb-i yemenî: <Ar.+ö.a.+nisbet i'si. Mısır şapı, bir dağdan çıkartılan, buz gibi donuk olan bir çeşit şap. *krş.* mısır şebi, şeb-i müdevver, şeb-i raṭb. (AC 224b/7)

şebü'l-^caşfur: <Ar.+Ar. Kalya taşı, deniz otları ve çöven yakılarak elde edilen bir madde. *krş.* hışār, kalye, şebü'l-esākife, şehār, zāğ-ı kalye. (LME 32a/10)

şebü'l-esākife: <Ar.+Ar. Kalya taşı, deniz otları ve çöven yakılarak elde edilen bir madde. *krş.* hışār, kalye, şebü'l-^caşfur, şehār, zāğ-ı kalye. (LME 32a/9)

şebü'l-ḥulūd: <Ar.+Ar. Kırmızı zaç. *krş.* kulqant, şeb-i ahmer, zāc-ı ahmer. (LME 31b/10)

şehār: <Far. Kalya taşı, deniz otları ve çöven yakılarak elde edilen bir madde. *krş.* hışār, kalye, şebü'l-^caşfur, şebü'l-esākife, zāğ-ı kalye. (LME 32a/10)

şengerf: <Far. Silikon, kırmızı, yapışkan bir madde. *krş.* esperenc, esrikun, kabari, seyl-i hūn, siliqun, sîrkūn, sülügen, zerqūn, zencefre. (LME 31a/10)

şibihî: <Ar. Pirinçten yapılmış. (TEN 98b/15)

şūğār: <Far. Beyaz demir sülfat. (TEN 51b/1)

T

ṭalq: <Ar. Genellikle açık yeşil, toz durumundayken yağlı bir görünümde, özgül ağırlığı 2,7, sertliği 1 olan, hidratlı doğal magnezyum. (TEN 62a/5, LME 7a/4)

ṭaş: <T. Kimyasal veya fiziksel durumu değişiklikler gösteren, rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde. *krş.* hacar, seng. (TEN 9a/13, LME 11a/8, AC 10a/7)

tefirā: <Far. Yumuşak, beyaz bir taş, idrar taşı, kum taşı. *krş.*

seyyid gâzî penîri. (LME 12b/1)

telef-i âhenker: <Ar.+Far. Demir boku, cüruf, erime durumundaki madenlerin yüzeyinde toplanan madde, dışık. *krş.* demür bokı, fencenüş, fencüş, habs-i hadîd, habsü'l-hadîd, nehced, rîm-i âhek, uskurun. (LME 12a/14)

tengâr: <Ar. Altın ve gümüş lehimî. *krş.* büre-i hindî. (LME 12a/8)

tlâ: <Ar. 1. Maden parlatan sıvı, yaldız. 2. Cila vermek için kullanılan boya. (LME 34a/4)

tibr: <Ar. 1. Toz hâlinde altın, altın tozu. *krş.* altun toprak, zer-i surh. 2. Altın külçesi. (LME 26b/9)

tn: <Ar. Su ile karışıp bulaşır ve içine batılır duruma gelmiş toprak, balçık. *krş.* çamur. (TEN 135a/17, LME 19a/9)

tn-i aḥmer: <Ar.+Ar. Kırmızı bir toprak. (LME 34a/17)

tn-i akritiş: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Girid kili. (M 248a/2)

tn-i aşfar: <Ar.+Ar. Büyü tutmadığına inanılan bir çeşit toprak. *krş.* tñü's-šanem, yer çamurı. (LME 35a/6)

tn-i cezîre: <Ar.+Ar. Yeryıldızı, sedef hastalığının tedavisinde kullanılan bir çeşit toz, pudra. *krş.* fersulün, irsun, kevkeb-i buyân-müş, kevkeb-i şâmüs, kevkebü'l-arz, tn-i şâmüs, yer yıldızı. (LME 34b/3)

tn-i fârîsî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Şiraz'dan çıkartılan kırmızı bir toprak. (LME 34a/12)

tn-i ermenî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Ermeni kili denen ve ilaç olarak kullanılan bir tür kil, potasyum nitrat. *krş.* felyün, gilermen, kil-i ermenî, mağretü'n-necâdîn. (TEN 18a/5, LME 34b/12, TA 118b/8, AC 225b/6)

tn-i ḥikmet: <Ar.+Ar. Bir kabın vs. ağzını kaptmak veya birbirine eklenen iki nesneyi yapıştırmak için kullanılan çamur. (TEN 54b/3)

tn-i ḥorāsānî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Horasan'dan gelen beyaz bir çeşit toprak. (LME 34a/16, AC 257a/1)

tn-i kıbrîsî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Kıbrıs'ta bulunan kırmızı bir toprak. (LME 34a/15, TA 121b/10)

tn-i kımulîya: <Ar.+Gr. Mermere beyaz renk vermekte veya mermeri cilalamakta kullanılan, ateşe dayanıklı, beyazımsı bir balçık. *krş.*

ṭînü'l-ḥar. (LME 34a/13, AC 229a/4)

ṭîn-i mağrib: <Ar.+Ar. Akdeniz'de Limni Adası'ndan getirilen kırmızı bir kil. *krş.* ḥatemü'l-mülk, ḥātîm-i mülükî, ḥātîm-i yemânî, ḥavâtîm-i lemsene, ḥavâtîmü'l-bahîre, ḥavâtîmü'l-mülk, kil-i bemhere, kil-i mağrib, kil-i maḥtûm, leyâ, mağre-i melîne, mağre-i yemânî, ṭînü'l-gâhî, ṭîn-i maḥtûm, ṭîn-i ʿumre. (LME 20b/18)

ṭîn-i maḥtûm: <Ar.+Ar. Akdeniz'de Limni Adası'ndan getirilen kırmızı bir kil. *krş.* ḥatemü'l-mülk, ḥātîm-i mülükî, ḥātîm-i yemânî, ḥavâtîm-i lemsene, ḥavâtîmü'l-bahîre, ḥavâtîmü'l-mülk, kil-i bemhere, kil-i mağrib, kil-i maḥtûm, leyâ, mağre-i melîne, mağre-i yemânî, ṭînü'l-gâhî, ṭîn-i mağrib, ṭîn-i ʿumre. (TEN 20b/17, LME 20b/18, TA 23b/9, AC 79b/8)

ṭîn-i mezkûrî: <Ar.+Ar. Ak kil. (LME 34b/10)

ṭîn-i mısırî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Mısır'da bulunan şifalı bir toprak. (LME 34b/2)

ṭîn-i nişabûrî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Nişabur'dan getirilen şifalı bir toprak. (LME 34b/4)

ṭîn-i rûmî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Anadolu kili. (M 247b/3)

ṭîn-i şâmûs: <Ar.+Gr. Yeryıldızı, sedef hastalığının tedavisinde kullanılan bir çeşit toz, pudra. *krş.* fersulûn, irsun, kevkeb-i buyân-müş, kevkeb-i şâmûs, kevkebü'l-arz, ṭîn-i cezire, yer yıldızı. (LME 34b/3, TA 72a/14)

ṭîn-i ʿumre: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Akdeniz'de Limni Adası'ndan getirilen kırmızı bir kil. *krş.* ḥatemü'l-mülk, ḥātîm-i mülükî, ḥātîm-i yemânî, ḥavâtîm-i lemsene, ḥavâtîmü'l-bahîre, ḥavâtîmü'l-mülk, kil-i bemhere, kil-i mağrib, kil-i maḥtûm, leyâ, mağre-i melîne, mağre-i yemânî, ṭînü'l-gâhî, ṭîn-i maḥtûm, ṭîn-i mağrib. (LME 34b/20)

ṭînü'l-gâhî: <Ar. Akdeniz'de Limni Adası'ndan getirilen kırmızı bir kil. *krş.* ḥatemü'l-mülk, ḥātîm-i mülükî, ḥātîm-i yemânî, ḥavâtîm-i lemsene, ḥavâtîmü'l-bahîre, ḥavâtîmü'l-mülk, kil-i bemhere, kil-i mağrib, kil-i maḥtûm, leyâ, mağre-i melîne, mağre-i yemânî, ṭîn-i maḥtûm, ṭîn-i mağrib, ṭîn-i ʿumre. (LME 34b/10)

ṭînü'l-ḥar: <Ar.+Ar. Mermere beyaz renk vermekte veya mermeri cilalamakta kullanılan, ateşe dayanıklı, billur gibi parlak, beyazımsı bir balçık. *krş.* ṭîn-i kımulıya. (LME 34a/13)

ṭînü'ş-şanem: <Ar.+Ar. Büyü tutmadığına inanılan bir çeşit top-

rak. *krş.* yer çamuru, tîn-i aşfar. (LME 35a/7)

toprak: <T. Yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey. *krş.* türâb. (TEN 92a/11, LME 34a/13, AC 11b/11)

tuc: <T. Tunç. *krş.* °aţţār, rūy. (LME 36b/6)

tuz: <T. 1. Kokusuz, suda eriyen, yiyecekleri korumada ve tatlandırmada kullanılan billursu madde. 2. Bir asitteki hidrojenin yerini bir bazın almasıyla oluşan birleşim, sodyum klorür. *krş.* milh, nemek. (TEN 32b/3, TA 172a/14, AC 7a/3)

tübâl: <Far. Bakır, gümüş, altın vb. madenlerin tozu. (LME 12a/14, AC 222a/6)

tübâl-ı mis: <Far.+Far. Bakır tozu. *krş.* түbâl-ı nuhâs. (TA 259a/9)

tübâl-ı nuhâs: <Far.+Ar. Bakır tozu. *krş.* түbâl-ı mis. (TA 258b/13)

tütîyâ: <Far. Göz hastalıklarının tedavisinde kullanılan toz hâline getirilmiş sürme taşı. (TEN 52b/14, LME 5b/17, AC 84b/11)

türâb: <Ar. Toprak. *krş.* toprak. (TEN 92a/5, LME 12a/4)

türâb-ı hîrmenî: <Ar.+Ar. Renkli badana toprağı, kırmızı çamur. *krş.* aşî toprağı, kil-i surh, mağre. (LME 12b/10)

türâb-ı şaydâ: <Ar.+ö.a. Sayda şehrinde bir mağaradan çıkan beyaz bir toprak. (LME 12a/4)

türâbî: <Ar. Toprağına ait, toprak cinsinden.(M 160b/1)

türâbü's-şardeh: <Ar. Bir adadan getirilen ve balgam söktürücü özelliğı olan şifalı bir toprak. (LME 12a/11)

U

uşkurun: <Gr. Demir boku, cüruf, erime durumundaki madenlerin yüzeyinde toplanan madde, dışık. *krş.* demür boğı, fencenüş, fencüş, ħabş-i ħadîd, ħabşü'l-ħadîd, neħced, rîm-i âhek, telef-i âhenker. (LME 2b/14, TA 275a/5)

Ü

üsürüb: <Far. Kurşun. *krş.* abâr, el-âhnek, kurşun, reşâş, şırfân, sürb. (TEN 30a/13, LME 3a/14)

üsürüb-i sühte: <Far.+Far. Kurşun karbonatı. *krş.* °ayār, kurşun üstübeci, sürb-i sühte. (LME 3a/16)

üstübec:<Far. Üstübec, boyacılıkta kullanılan zehirli, bazik kurşun karbonat. *krş.* baruḳ, eng-i ḥaffif, eng-i muḥaffef, isfidāc, isfidāc-ı reşāšî, ispindāt, ḳalay üstübeci, sipîdāb. (TEN 30a/13, LME 4a/5)

V

vesme: <Far. Rastık taşı, kadınların kaşlarını veya saçlarını boyamak için sürdükleri siyah taş. *krş.* ḥadîd-i ḥarḳūs, ḥarḳūs, ḥarḳūsul-berberî, ḥinnā-yı mecnūn, nuḥās-ı muḥriḳ, rāstıḳ taşı, rūstuhṭec, rūy-ı sühte. (LME 53a/10)

Y

yākūt: <Ar. En meşhuru kırmızı renk olan, pembe, erguvan vb. renklerde, sadece elmasın çizebildiği çok değerli taş. (TEN 8a/5, LME 54b/16)

yākūt-ı ḥabeşî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Yeşim taşı, açık yeşil ve pembe renkli, kolay işlenen, değerli bir taş. *krş.* ebū-ḳalemun, ḥacer-i yeşb, yeşf, yeşib, yeşîm taşı. (LME 54b/16)

yākūtî: <Ar. Yakut taşına ait, yakut taşı ile ilgili. (TEN 13a/4)

yalama tuzu: <T.+T. Kaya tuzu, doğada billur biçiminde bulunan tuz. (AC 84a/9)

yer çamuru: <T.+T. Büyü tutmadığına inanılan bir çeşit toprak. *krş.* ḫn-i aşfar, ḫnū'ş-şanem. (LME 35a/6)

yeryılduzı: <T.+T. Sedef hastalığının tedavisinde kullanılan bir çeşit toz, pudra. *krş.* fersulūn, irsun, kevkeb-i buyān-müş, kevkeb-i şāmūs, kevkebū'l-arz, ḫn-i cezire, ḫn-i şāmūs. (LME 46b/10)

yeşf: <Ar. Yeşim taşı, açık yeşil ve pembe renkli, kolay işlenen, değerli bir taş. *krş.* ebū ḳalemun, ḥacer-i yeşb, yākūt-ı ḥabeşî, yeşib, yeşîm taşı. (LME 54b/7)

yeşib: <Ar. Yeşim taşı, açık yeşil ve pembe renkli, kolay işlenen, değerli bir taş. *krş.* ebū ḳalemun, ḥacer-i yeşb, yākūt-ı ḥabeşî, yeşf, yeşîm taşı. (LME 18b/8)

yeşil bilegi: <T.+T. Yeşil renkli bileyi taşı. (AC 229a/2)

yeşîm taşı: <Far.+T. Açık yeşil ve pembe renkli, kolay işlenen, değerli bir taş. *krş.* ebū ḳalemun, ḥacer-i yeşb, yākūt-ı ḥabeşî, yeşf, yeşib.

(LME 7a/8)

yılan taşı: <T.+T. Rengi ve billur yapısı farklı birçok türü olan, minerallerin başkalaşmasıyla oluşan kütle, serpantin. *krş.* hacere'l-hayye. (LME 17a/15)

Z

zâc: <Ar. Kükürtle demir birleşimlerinden biri, demir sülfat. (TEN 12a/9, LME 25b/9, AC 81b/3)

zâc-ı ahmer: <Ar.+Ar. Kırmızı zaç. *krş.* kulqant, şeb-i ahmer, şebü'l-hulüd. (LME 31b/8)

zâc-ı kıbrîsî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Sarı zaç. *krş.* kulqandar, kulqatar. (LME 40a/17)

zâğ-ı kalye: <Ar.+Ar. Kalya taşı, deniz otları ve çöven yakılarak elde edilen bir madde. *krş.* hışâr, kalye, şebü'l-^caşfur, şebü'l-esâkife, şehâr. (LME 26b/2)

zâîr-i surh: <Far.+Far. Kırmızı arsenik. *krş.* zernîh-i ahmer. (LME 25a/12)

zâk-ı şipîd: <Far.+Far. Alüminyum ve potasyum sülfatından veya amonyum alüminyum sülfatından oluşan, sıcak suda eriyen, tadı buruk, antiseptik bir madde, şap. *krş.* şâb, şeb. (TA 198a/10)

zebedü'l-bahr: <Ar.+Ar. Mürekkep balığının sırtındaki kemiksi tabakadan veya deniz kabuklarından elde edilen tuz, denizköpüğü. *krş.* ameliyun, ^camürâ, âzerfiyün, deñizköpügi, ezariqis, ezraqi, hüsn-i yüsuf, izar-ı efyun, kefi deryâ, kerem-i eyyüb, kusbür, şeceretü'l-kef. (LME 25a/10)

zebedü'l-kamer: <Ar.+Ar. Geceleri ay ışığında bulunduğu söylenen şeffaf bir çeşit taş, ay köpüğü, ay taşı. *krş.* ay köbügi, ay taşı, başâkü'l-kamer, efrusalıyın, hacere'l-kamer, rağvetü'l-kamer. (LME 26a/3)

zeberced: <Ar. Zümrütten daha açık yeşil olan ve zümrüt kadar değeri olmayan bir süs taşı. (LME 17a/9)

zeheb: <Ar. Altın. *krş.* altun, zer. (TEN 49b/17, LME 23a/20)

zehebî: <Ar. 1. Altınla ilgili. 2. Altından yapılma 3. Altın renginde. (TEN 83b/10)

zeheb-i ebyaz: <Ar.+Ar. Gümüş. (TEN 69b/17)

zehrü'n-nuhâs: <Ar.+Ar. Dökme bakır. (LME 25b/8)

zencār: <Ar. <Far. Bakır pası cinsinden bir göz taşı, jengar. *krş.* cengār, enarin, jengār, kalem-i çengār, kalem-i zengār, kışıtus, zengār. (TEN 115/13, LME 25a/7, AC 243a/11)

zencār-i ʿIrākî: <Ar.+ö.a.+nisbet î'si. Irak'a has bir tür jengar. (AC 235a/9)

zencārî: <Ar. <Far. Jengar ile ilgili, pas renginde. (TEN 13a/17)

zencefre: <Ar. Silikon, kırmızı, yapışkan bir madde. *krş.* esperenc, esrikun, kabari, seyl-i hūn, siliķun, sîrkūn, sülügen, şengerf, zerķūn. (LME 6b/14, AC 179b/ 10)

zengār: <Far. Bakır pası cinsinden bir göz taşı, jengar. *krş.* cengār, enarin, jengār, kalem-i çengār, kalem-i zengār, kışıtus, zencār. (TEN 101/6, LME 10a/2, TA 214b/5)

zer: <Far. Altın. *krş.* altun, zehab. (TA 261/6)

zer-i surh: <Far.+Far. Toz hâlinde altın, altın tozu. *krş.* altun toprak, tibr. (LME 26b/9)

zerķūn: <Far. Silikon, kırmızı, yapışkan bir madde. *krş.* esperenc, esrikun, kabari, seyl-i hūn, siliķun, sîrkūn, sülügen, şengerf, zencefre. (LME 25b/19)

zernîh: <Far. Zırnık, arsenik. *krş.* ağber, rehîc, sıçan otı. (TEN 8b/6, AC 81a/3)

zernîh-i aḥmer: <Far.+Ar. Kırmızı arsenik. *krş.* zâir-i surh. (TEN 142b/18)

zernîh-i aşfer: <Far.+Ar. Sarı zırnık, sarı arsenik. *krş.* el-^cilm-i aşfar, ersaniķun, şarı zernîh, zernîh-i bedehşî. (TEN 142b/18)

zernîh-i bedehşî: <Far.+Far. Sarı zırnık, sarı arsenik. *krş.* el-^cilm-i aşfar, ersaniķun, şarı zernîh, zernîh-i aşfer. (LME 25a/12)

zernîh-i esved: <Far.+Ar. Siyah arsenik. *krş.* kıra zernîh. (TEN 142b/18)

zîbaķ: <Far. Cıva. *krş.* ābıķ, ^caynü'l-hayāt, elfiya, el-ğayz, el-ğurād, el-lebenü'l-ḥamel, ez-zemümü'l-ḥayy, en-nāfilü't-ṭār, en-nürü'z-zevārūk, er-rūḥānî, er-ravğ, ğibā, jîve. (TEN 8a/19, LME 2b/15, AC 107b/2)

zîbaķî: <Far. Cıva ile ilgili. (TEN 11a/7)

zîbaķiyyet: <Ar. Cıvalı oluş. (TEN 12b/19)

zift: <Ar. Katran ve diğer organik maddelerin buharlaşmasından veya damıtılmasından elde edilen, kolay kırılan, az ısı ile eriyen, katı, siyah, parlak madde, karasakız. *krş.* baıralavan, kıır, mumya. (TEN 301/17, LME 9a/5, AC 81a/6)

zücâc: <Ar. Sırça, cam. *krş.* âbgîne, sırça. (TEN 117b, LME 25b/5)

zücâc-ı fir^cavnî: <Ar. +ö.a. +nisbet î'si. Zümrüte benzer yeşil renkli sert bir taş. (TA 262a/2)

zücâc-ı Şâmî: <Ar. +ö.a. +nisbet î'si. Şam sırçası. (AC 252a/10)

zühüb: <Ar. Altınlar. (TEN 49b/17)

zümürürd: <Ar. Cam parlaklığında, yeşil renkte, saydam bir süs taşı, doğal alüminyum ve berilyum silikatu. (TEN 8a/5)

SONUÇ

1. Çalışmada XV.-XVII. yüzyıllar arasında yazılmış altı ayrı tıp yazmasında 554 madencilik terimi tespit edilmiştir. Bunlardan Türkçe olanlarının sayısı 51'dir (% 9,21). Diğerleri şöyledir: 256 Arapça (% 46,21), 131 Farsça (% 23,64), 37 Grekçe (% 6,68), 1 Çince (% 0,18), 1 Latince (% 0,18), 1 Süryanice (% 0,18).

2. Farklı dillerin kelimelerinden oluşan 62 birleşik kelime (% 11,19) ve hangi dilden geldiğini bilemediğimiz 13 kelime (% 2,35) vardır. Farklı dillere ait iki kelimenin bir araya gelmesinden oluşan 62 birleşik kelimenin oluşum şekilleri Tablo 1'de gösterilmiştir. Bir adet kelime ise (% 0,18) (*cehennem deresi taşı*) Arapça, Farsça ve Türkçe üç kelimenin bir araya gelmesi ile oluşmuştur.

Tablo 1. İki kelimededen oluşan birleşik kelimelerin oluşum şekilleri

		<i>İkinci Kelime</i>				
		<i>Arapça</i>	<i>Farsça</i>	<i>Türkçe</i>	<i>Grekçe</i>	<i>?</i>
<i>Birinci Kelime</i>	<i>Arapça</i>		14	5	3	2
	<i>Farsça</i>	13		4		
	<i>Türkçe</i>	7	9		2	1
	<i>Grekçe</i>			2		

3. XV.-XVII. yüzyıllar arasında yazılmış altı tıp yazmasında tespit edilen 51 Türkçe madencilik ve mineral terimi, standart Türkiye Türkçesinde ve ağızlarında küçük ses değişiklikleriyle varlığını hâlâ sürdürmektedir.

4. XV.-XVII. yüzyıllar arasında yazılmış altı tıp yazmasında aynı madencilik ve mineral teriminin bazen Türkçe, bazen Arapça, bazen Farsça, bazen Grekçe ismi tercih edilmiştir. Hatta bu duruma aynı eserde bile rastlanır. Örneğin LME’de “sedef hastalığının tedavisinde kullanılan bir çeşit toz” olan madenin *yeryılduzu* (T.); *fersulün* (Far.), *irsun* (Gr.), *kevkebü’l-arz* (Ar.) olmak üzere 4 farklı dildeki ismi belirtilmiştir.

5. Bu çalışma, Osmanlıca madencilik ve mineral terimleri üzerine daha kapsamlı bir sözlük çalışmasının yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Yapılacak böyle bir çalışma sadece Osmanlıca maden ve mineral terimleri araştırmalarına değil; tıp tarihi, coğrafya, kimya gibi alanlardaki araştırmalara da katkı sağlayacaktır.

SİMGE ve KISALTMALAR

- AC* : Alâim-i Cerrâhîn
Ar. : Arapça
Çin. : Çince
Far. : Farsça
Gr. : Grekçe
krş. : Karşılaştırınız
Lat. : Latince
LME : Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ
M : Mürşid
ö.a. : özel ad
Rum. : Rumence
Sür. : Süryanice
TA : Terceme-i Akribâdîn
TEN : Tuhfetü’l-Erîbi’n-Nâfia li’r-Rûhânî ve’t-Tabîb
TM : Tertîb-i Mu^câlece
< : Sözcüğün ilk şeklini gösterir.
+ : Birleşik sözcüklerde sözcükler arasına konmuştur.

? : Kelimenin yapı bakımından / köken bakımından tahlilinin şüpheli olduğunu, kesin olmadığını gösterir.

KAYNAKÇA

- ARGUNŞAH, Mustafa (1990), “15. Yüzyılda Yazılmış Tuhfe-i Murâdî İsimli Cevhernâme’de Geçen Değerli Taşlarla İlgili Terimler”, *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.6, s.1-20.
- BAYAT, Ali Haydar ve OKUMUŞ, Necdet (2004), *Mürşid (Göz Hastalıkları) İnceleme-Metin-Dizin-Sözlük*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.
- DEMİRLİ, Ekrem (2012), “Hezârfen Hüseyin B. Câfer İstânköyî’nin Fihrisü’l-Ervâm Adlı Eserinde Geçen Bitki Adları”, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S.46, s.1-28.
- DOĞAN, Şaban (2009a), *Terceme-i Akrabâdîn Sabuncuoğlu Şerefeddin (Giriş-İnceleme-Metin- Dizinler)*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- DOĞAN, Şaban (2009b), “15. Yüzyıla Ait Bir Tıp Terimleri Sözlüğü: Terceme-i Akrabâdîn’in İstılah Lügati”, *Turkish Studies*, C.4, S.4, s. 250-316.
- EYÜBOĞLU, İ. Zeki (2004), *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınlar, 4. bs., İstanbul.
- GÜMÜŞATAM, Gürkan (2009a) *Hazâ Kitâb u Hükemâ-yı Tertîb-i Mu’âlece Adlı Eser Üzerine Bir Dil İncelemesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- GÜMÜŞATAM, Gürkan (2009b), “Eski Anadolu Türkçesi Eserlerinden Tertîb-i Mu’âlece’deki Organ Adlı Tıp Terimleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, S.1, s.25-50.
- GÜMÜŞATAM, Gürkan (2010), “Eski Anadolu Türkçesinde Eczacılık Terimleri ve Bu Terimlerin Tıp, Botanik, Zooloji, Madencilik, Kimya Terimleriyle İlişkileri”, *Turkish Studies*, C.5, S.2, s. 1076-1080.
- GÜMÜŞATAM, Gürkan (2012), “Eski Türk Tıbbında (XIV. - XVI. yüzyıllar) Ölçüler ve Ölçme Usulleri”, *Turkish Studies*, C.7, S.1, s.1189-1216.
- GÜRLEK, Mehmet (2011), *İbrahim Bin Abdullah’ın Cerrâh-nâme (Alâ’im-i Cerrâhîn) Adlı Eseri (Giriş-Metin-Sözlük)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- GÜRLEK, Mehmet. (2011), “Alâ’im-i Cerrâhîn’de Geçen Bitki Adları”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4, S.7, s. 123-145.
- GÜVEN, Meriç (2009), “ Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Tıp Yazmalarındaki Türkçe Organ Adları Üzerine Bir İnceleme”, *TÜBAR Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.26, s. 185-218.

- KAHYA, Esin (1978), “İki Osmanlıca Metinden Derlenmiş Anatomi ve Fizyoloji Terimleri”, *Bilim ve Kültür Dili Olarak Türkçe*, s. 235-269.
- KUTLAR, Fatma Sabiha (2005), *Klâsik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevâhir-nâme*, Öncü Kitap, Ankara.
- KÜÇÜKER, Paki (2010), “Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ’da Türkçe Bitki Adları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S. 11, s. 401-415.
- MURAD, Sibel (2009), *Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ Derviş Siyâhî Lârendevî (Giriş-İnceleme-Metin- Dizinler)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- ÖCAL, Muammer, GÜNGÖR, Gültekin ve GÖK, M. Şükrü (1999), *Resimli Maden Terimleri Sözlüğü*, Eti Holding Yay., Ankara.
- ÖNLER, Zafer (1987), “Hacı Paşa’nın Müntehâb-ı Şifâ Adlı Eserinde Geçen Bitki Adları Üzerine”, *Türk Dili*, S. 413, s. 403-407.
- ÖNLER, Zafer (1988), “XIV.-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitaplarındaki Bitki Adları Üzerine”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 52, s. 53-63.
- ÖNLER, Zafer (1989), “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yazılmış İki Tıp Kitabında Yer Alan Sağlık Bilgisi Terimleri”, *TDAY Belleten-1958* s. 89-130.
- ÖNLER, Zafer (2004), “XIV.-XV. Yüzyıl Tıp Metinlerinde Türkçe Bitki Adları”, *Kebikeç*, S.18, s. 273-301.
- SÜVEREN, Kenan (1991), *İbn-i Sina (980-1037)’nin Akribâdîn Eseri ile Şerefeddin Sabuncuoğlu (1385-1468)’nin Akribâdîn Eserinin Tıp ve Bilim Tarihi Açısından Karşılaştırılması*, Doktora Tezi, GATA Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- THRUSH, Paul W. (1996), *Dictionary of Mining Mineral and Related Terms*, US Bureau of Mines, American Jeological Institute, 2. bs., Washington.
- TOKAT, Feyza (2012), *Hezârfen Hüseyin Efendi’nin “Tuhfetü’l-Erîbi’n-Nâfia li’r-Rûhânî ve’t-Tabîb”i (İnceleme-Metin-Dizin)*, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- TÜRKMEN, Seyfullah (2006), *Eski Anadolu Türkçesinde Tıp Terimleri*, Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.